

Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση

Οδηγός εκπαιδευτικού

**ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΓΙΑ ΤΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ**

ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΑΘΗΝΑ 2023

Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση

-ΣΥΜΠΡΑΞΗ-

Οδηγός εκπαιδευτικού

Έκδοση: ΣυνΠαιδεία - Education+

Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση

-ΣΥΜΠΡΑΞΗ-

Οδηγός εκπαιδευτικού

Επιμέλεια: Χριστιάνα Μόσχου | <moschou.ch@gmail.com>

ISBN 978-618-86972-0-1

Συγγραφική ομάδα *Οδηγού Εκπαιδευτικών (2023)*: Βάλια Λουτριανάκη, Αφροδίτη Μηλοβιανού, Χριστιάνα Μόσχου, Μάρω Τζουμερκιώτη

Συγγραφική ομάδα προγράμματος *Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση (2017)*: Στέλιος Δεσποτάκης, Αγγελική Κωνσταντίνου, Βάλια Λουτριανάκη, Χριστιάνα Μόσχου, Νάγια Μποέμη, Αλεξάνδρα Νάκου, Βιολέτα Νάτση, Χριστίνα Νομικού

Το πρόγραμμα βρίσκεται αναρτημένο στον ιστότοπο του ΙΕΠ:

<https://shorturl.at/drzJ5>

Φορέας υλοποίησης: Ελληνικό Παράρτημα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη Δημοκρατική Παιδεία (EUEDEC Greece) <https://www.eudec.gr/>

Ιστότοπος προγράμματος: <https://sympraxisxoleiwn.home.blog/>

Έκδοση: ΣυνΠαιδεία - Education+

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
Εισαγωγή	7
Υλοποίηση	12
Α΄ ΦΑΣΗ	12
Α.1. Οργανώνοντας μια δημοκρατική σχολική τάξη.....	12
Α.2. Κάθε Σεπτέμβρης είναι μια νέα αρχή!.....	15
Α.3. Θέτοντας τα θεμέλια για τη σχολική χρονιά	18
Α.4 Χαράσσοντας μια σταθερή πορεία μοιράσματος	21
Α.5. Δημιουργώντας τους όρους για συμπερίληψη	24
Α.6 Μια τάξη αγγελικά πλασμένη;.....	29
Α.7. Ποιος παίρνει τις αποφάσεις;.....	33
Α.8 Σοσιακρατική Κυκλική Μέθοδος.....	37
Α.9 Εστιάζοντας στον ρόλο του εκπαιδευτικού	41
Α.10 Ο αναστοχαστικός εκπαιδευτικός είναι ο χειραφετημένος δάσκαλος	45
Β΄ ΦΑΣΗ	48
Β.1 Ανατροφοδότηση και ανασχεδιασμός της δράσης	48
Β.2 Βαθαίνοντας τη Δημοκρατία στην τάξη.....	50
Β.3 Δεξιότητες για τη Δημοκρατική Κουλτούρα	52
Γ΄ ΦΑΣΗ.....	54
Γ.1 Συνολική αποτίμηση του έργου	54
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ.....	54
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	55

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η δημοκρατία στην εκπαίδευση αποτελεί για πολλούς εκπαιδευτικούς έναν χώρο άγνωστο και ενίοτε απειλητικό, καθώς η “πολλή δημοκρατία” για πολλούς είναι συνώνυμο της απειθαρχίας και της έλλειψης ορίων. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τη Δημοκρατική Παιδεία και η Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση (ΣΥΜΠΡΑΞΗ) μοιράζονται ήδη από το 2017, με τους/τις εκπαιδευτικούς στην Ελλάδα, τη φιλοσοφία και τις αρχές των δημοκρατικών σχολείων της Ευρώπης και πρωτίστως την ουσία της Δημοκρατικής Παιδείας όπως είναι η προετοιμασία ενεργών πολιτών, η ενδυνάμωση και η καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής μέσα από το βίωμα και την εμπειρία.

Ο παρών οδηγός έχει βασιστεί στο κείμενο της Σύμπραξης όπως κατατέθηκε το 2017 από την **Επιστημονική-Συντακτική ομάδα** (Στέλιος Δεσποτάκης, Αγγελική Κωνσταντίνου, Βάλια Λουτριανάκη, Χριστιάνα Μόσχου, Νάγια Μποέμη, Αλεξάνδρα Νάκου, Βιολέτα Νάτση, Χριστίνα Νομικού) και εγκρίθηκε από το **Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής**. Σημαντική αναγνώριση δόθηκε και όταν το πρόγραμμα της Σύμπραξης εγκρίθηκε ήδη από την πιλοτική φάση των εργαστηρίων δεξιοτήτων. Απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων και ειδικοτήτων και μπορεί να αξιοποιηθεί τόσο στο πλαίσιο μεμονωμένων προγραμμάτων (π.χ. εκπαιδευτικοί όμιλοι), όσο και στον σχεδιασμό και στην κατάρτιση των σχολικών σχεδίων δράσης. Η επιλογή εξάλλου μιας προσέγγισης μετασχηματισμού ολόκληρης της σχολικής μονάδας (whole school approach) αναμένεται να καταστήσει το πρόγραμμα βιώσιμο και την εφαρμογή ουσιαστική. Προτείνεται η χρήση του παρόντος εγχειριδίου ως ημερολογίου, προκειμένου να υπάρχει μια συγκεκριμένη πορεία κατά την υλοποίηση του προγράμματος, η οποία θα εμπλουτίζεται με τις προσωπικές γνώσεις και εμπειρίες του κάθε εκπαιδευτικού και θα διαμορφώνεται ανάλογα με τη δυναμική και το δυναμικό της ομάδας. Παράλληλα είναι σημαντική η διαρκής συνειδητοποίηση ότι “τον δρόμο τον φτιάχνουμε περπατώντας”. Αλλαγή νοοτροπίας και κλίματος στην τάξη προϋποθέτει και την αλλαγή της προσωπικής στάσης κάθε εκπαιδευτικού ως προς τον βαθμό ελευθεριών που παραχωρεί στους μαθητές και τις μαθήτριες

Το εγχειρίδιο περιέχει

Τ

Τεχνικές για τον μετασχηματισμό μιας δημοκρατικής τάξης.

Α

Ασκήσεις που απευθύνονται στον/στην εκπαιδευτικό και τον /την βοηθούν να αναστοχαστεί, να καταλάβει την ομάδα μαθητών/-τριών, να δει τις δυνατότητες αλλά και τις ελλείψεις και να σχεδιάσει τη δημοκρατική τάξη.

Θ

Θεωρητικά κείμενα που επεξηγούν τη δημοκρατική παιδεία και τη συνδέουν με το ελληνικό σχολικό σύστημα.

Καλή αρχή στη δημιουργία μιας δημοκρατικής τάξης!

Εισαγωγή

Η Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση (στο εξής ΣΥΜΠΡΑΞΗ) σχεδιάστηκε από την παιδαγωγική ομάδα της **EUDEC Greece**, η οποία είναι το ελληνικό παράρτημα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη Δημοκρατική Παιδεία (**European Democratic Education Community, EUDEC**), Μη Κερδοσκοπικής Κοινότητας που δραστηριοποιείται στην Ευρώπη για την προώθηση της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης και διευκολύνει τη δικτύωση μεταξύ ανθρώπων και πρωτοβουλιών που ασχολούνται με την ανάπτυξη δημοκρατικών εννοιών για την εκπαίδευση. **Στόχος** της είναι να εξασφαλίσει το δικαίωμα των παιδιών και των εφήβων να κάνουν τις δικές τους επιλογές όσον αφορά στη μάθησή τους και σε όλους τους άλλους τομείς της καθημερινής ζωής τους, ώστε μεγαλώνοντας να δομήσουν μια στάση πολιτικής υπευθυνότητας και σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η EUDEC Greece, ως οργανωτικός φορέας του συγκεκριμένου προγράμματος, προσκαλεί σχολεία και εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης να συμμετάσχουν εθελοντικά στη δράση αυτή για την προώθηση της **Δημοκρατικής Παιδείας** σε όλη την Ελλάδα, δράση η οποία είναι σύμφωνη με τη στοχοθεσία της Ελλάδας για τη Δημοκρατική Εκπαίδευση, καθώς:

- εστιάζεται στη δημοκρατική αλλαγή της σχολικής πραγματικότητας,
- προτείνει την ανανέωση των διδακτικών πρακτικών,
- αποτελεί μια καινοτόμα και δημιουργική προσέγγιση,
- ορίζει το σχολείο ως το κοινό σημείο δράσης εκπαιδευτικών και μαθητών.

Ο τρόπος όμως για τη διδασκαλία της Δημοκρατίας δεν μπορεί να είναι ένα αυτοτελές μάθημα διότι η δημοκρατία είναι στάση ζωής, είναι διαδικασία και μαθαίνεται μέσα από την πράξη. Οι τεχνικές που θα υιοθετηθούν είναι αυτές που θα οδηγήσουν τους μαθητές στο να επιλέγουν και να υιοθετούν κοινούς σκοπούς και να εργάζονται για την επίτευξή τους, προσφέροντας ευκαιρίες ισότιμης συμμετοχής στην αντιμετώπιση προβλημάτων που αναδύονται στην ομάδα αλλά και στο σχολικό περιβάλλον (Sole & Freits, 2005). Προς αυτήν την κατεύθυνση στρέφεται η EUDEC Greece, βασίζοντας τη Δημοκρατική Εκπαίδευση σε δύο **θεμελιώδεις αρχές**:

- Την ισοτιμία, συν-ευθύνη και συνεργασία εκπαιδευτικών και μαθητών ως προς τον τρόπο λειτουργίας του σχολείου.
- Το δικαίωμα των μαθητών να συναποφασίζουν το περιεχόμενο, τον τρόπο και τον ρυθμό της μάθησής τους.

Κύριος σκοπός της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ είναι η **διάχυση της φιλοσοφίας και των τεχνικών της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης** στα δημόσια και ιδιωτικά ελληνικά σχολεία, καθώς και η **ανταλλαγή γνώσεων, πρακτικών και προβληματισμών** ανάμεσα στα Δημοκρατικά Σχολεία της EUDEC και τα Σχολεία που ενδιαφέρονται για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα:

- **Στόχοι σε επίπεδο Γνώσεων:** Οι μαθητές να αναπτύξουν την ικανότητα να διακρίνουν, να κατανοήσουν και ερμηνεύσουν την αλληλένδετη σχέση ανάμεσα

στις ανάγκες, υπευθυνότητες και δικαιώματα του ατόμου μέσα στο «συνυπάρχειν» και «συμπράττειν» προς όφελος της κοινότητας.

📌 **Στόχοι σε επίπεδο Ικανοτήτων:** Οι μαθητές να απελευθερώσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, να ενισχύσουν τον αυτοέλεγχο, να λειτουργούν με ενσυναίσθηση, να αποκτήσουν κριτική σκέψη και τεκμηριωμένο λόγο.

📌 **Στόχοι σε επίπεδο Στάσεων:** Οι μαθητές να υιοθετήσουν στάσεις ανοικτότητας, διερώτησης, αποδοχής, συμμετοχής, συνεργασίας αλλά και αμφισβήτησης στην αλληλεπίδρασή τους με το περιβάλλον τους.

Η ΣΥΜΠΡΑΞΗ είναι **εκπαιδευτική δράση** στη σχολική αίθουσα, η οποία ολοκληρώνεται σε **τρεις φάσεις**. Κεντρικό ρόλο στη δράση αυτή έχει ο **εκπαιδευτικός**, που προτείνεται να δρα ως **ερευνητής** του έργου του, εφαρμόζοντας το μοντέλο της **έρευνας-δράσης** (παρατήρηση, αναστοχασμός, επανασχεδιασμός και δράση), σύμφωνα με το οποίο ο ίδιος παρατηρεί, σχεδιάζει και αναστοχάζεται πάνω στη δράση του βάσει των στόχων που είχε θέσει μαζί με τους μαθητές του. Ως εργαλείο καταγραφής ενδεικνύεται το ημερολόγιο παρατήρησης του εκπαιδευτικού και των μαθητών. Η εκπαιδευτική δράση που προτείνεται, προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα, συγκεφαλαιώνει τις **κυρίαρχες τεχνικές της δημοκρατικής παιδείας** (βλ. αναλυτικά επομένα κεφάλαια), οι οποίες υλοποιούνται με θετικά αποτελέσματα εδώ και έναν αιώνα σχεδόν στα δημοκρατικά σχολεία της Ευρώπης, διατρέχοντας την καθημερινότητα της σχολικής τάξης ή και της σχολικής μονάδας.

Ο τρόπος που η Δημοκρατία εκφράζεται σε αυτά τα σχολεία ποικίλλει πολύ, από απλές σχολικές συναντήσεις κατά τις οποίες οι μαθητές ψηφίζουν για συγκεκριμένα θέματα, ως την πλήρη δημοκρατία, κατά την οποία οι μαθητές παίρνουν μέρος στη λήψη αποφάσεων που αφορούν στη λειτουργία του σχολείου. **Οι τέσσερις τεχνικές που συναντώνται στα περισσότερα ευρωπαϊκά δημοκρατικά σχολεία είναι:**

- Ο **Πρωινός Κύκλος**, όπου κάθε παιδί και ενήλικος μιλά σύντομα για το πώς αισθάνεται εντός και εκτός σχολείου, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον ενθουσιάζει ιδιαίτερα ή αν υπάρχει κάποια σύγκρουση με κάποιο άλλο παιδί. Έτσι δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να ακουστεί και να εξωτερικεύσει δημόσια τα συναισθήματά του ορίζοντας το σχολείο ως κοινότητα.
- Η **Επιτροπή Επίλυσης Συγκρούσεων**, στην οποία επιλύονται οι συγκρούσεις που δεν μπόρεσαν να επιλυθούν στον Πρωινό Κύκλο, δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να περάσουν όλα από αυτόν τον δυναμικό ρόλο αναπτύσσοντας έτσι σχέσεις εμπιστοσύνης και σεβασμού.
- Η επιλογή ενός **Εκπαιδευτικού Εμπιστοσύνης**, που γίνεται στην αρχή της χρονιάς από κάθε παιδί, το βοηθάει να μοιράζεται τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες του και προωθεί το δικαίωμα του παιδιού στην ελεύθερη έκφραση των ιδεών και συναισθημάτων του.
- Η **Σχολική Συνέλευση**, στην οποία μέσα από τον διάλογο μαθητές/-τριες και εκπαιδευτικοί συμμετέχουν από κοινού και ισότιμα στη διαμόρφωση της σχολικής ζωής. Η συνέλευση αυτή συνεδριάζει τακτικά, κάθε εβδομάδα, καθώς και όποτε ζητηθεί από κάποιον προκαθορισμένο αριθμό μελών της. Λόγο έχουν όλοι,

βιώνοντας πραγματικά δημοκρατικές διαδικασίες, καθώς εκεί συζητούνται και συναποφασίζονται όλα τα θέματα του σχολείου: οικονομικά, διαδικαστικά, θέματα μαθησιακά, συμπεριφορών, κανόνων κ.λπ.

Αναφορικά με την εφαρμογή των παραπάνω τεχνικών τέθηκαν κάποια πρακτικά ζητήματα, που απασχόλησαν ιδιαίτερα την ομάδα σύνταξης της παρούσας πρότασης:

- με ποια μορφή μπορεί να ενταχθεί η δράση της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ στα ελληνικά σχολεία, και
- πώς μπορούν να προσαρμοστούν στα ελληνικά δεδομένα οι τεχνικές που εφαρμόζονται στα ευρωπαϊκά δημοκρατικά σχολεία.

Έπειτα από βιβλιογραφική μελέτη, ώστε οι προτάσεις να ανταποκρίνονται τόσο στο πνεύμα της σύγχρονης παιδαγωγικής όσο και στην πραγματικότητα του ελληνικού σχολείου, κατατίθενται οι παρακάτω θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση:

Δημοκρατικά Σχολεία		Ελληνικά Σχολεία
Πρωινός Κύκλος	→	Κύκλος Διαλόγου
Επιτροπή Επίλυσης Συγκρούσεων	→	Σύσκεψη για Διαχείριση Συγκρούσεων
Σχολική Συνέλευση	→	Σχολική Συνέλευση Τμήματος ή/και Σχολείου
Εκπαιδευτικός Εμπιστοσύνης	→	Σύμβουλος Σχολικής Ζωής και υπεύθυνοι 4ου άξονα αυτοαξιολόγηση: σχέσεις μαθητών, μαθητριών

Η **Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση**, ως μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος, ακολουθεί τις βασικές αρχές της εκπαίδευσης και των αναλυτικών προγραμμάτων, μία από τις οποίες είναι η διαμόρφωση δημοκρατικών και πολιτικά συνυπεύθυνων πολιτών μέσα από ρεαλιστικές συνθήκες μάθησης και βίωσης. Η δημοκρατία αποκτά ουσιαστικό νόημα, όταν το σχολείο συναντά την κοινωνία και όταν οι μαθητές «παιδεύονται» μέσα σε αυτή. Οι πραγματικές καταστάσεις, όπως οι δράσεις που θα περιγραφούν σε αυτήν την πρόταση εκπαιδευτικής δράσης, είναι εκείνες που θα οδηγήσουν τους μαθητές στο να επιλέγουν και να υιοθετούν κοινούς σκοπούς και να εργάζονται για την επίτευξή τους προσφέροντας ευκαιρίες ισότιμης συμμετοχής στην αντιμετώπιση προβλημάτων που αναδύονται στην ομάδα αλλά και στο σχολικό περιβάλλον (Sole & Freits, 2005) .

Τόσο το Νηπιαγωγείο όσο και το Δημοτικό Σχολείο μπορούν να συμβάλουν στην ουσιαστική διαπαιδαγώγηση των παιδιών σε βασικές αξίες της δημοκρατίας, όπως η συμμετοχή, η ισότητα, η ισοτιμία, ο σεβασμός σε ελευθερίες και δικαιώματα (Μπάλιας, 2002).

Κομβικά σημεία στην επιτυχία αυτού του εγχειρήματος αποτελούν η καλλιέργεια δημοκρατικού κλίματος στο σχολείο, η κατάλληλη σκοποθεσία, καθώς και η μεθόδευση και χρήση αντίστοιχου εκπαιδευτικού υλικού (Παπαναούμ-Τζίκα, 1989). Ωστόσο, βασικότερο στοιχείο όλων στη διαμόρφωση στάσεων και αξιών παραμένουν οι επιδράσεις που δέχονται τα παιδιά από τα πρόσωπα του κοντινού περιβάλλοντός τους (Szymanski-Sunai 1991, Καλογιαννάκη-Χουρδάκη 1993), όπως οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι υπόλοιποι φορείς της κοινωνίας που εμπλέκονται στη λειτουργία του Νηπιαγωγείου και του Δημοτικού.

Στη **Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση** το ζητούμενο ανάπτυξης δεξιοτήτων πολιτικής συμμετοχής και ικανότητας κριτικού αναστοχασμού (Βάος κ.ά., 2008, 26-27) είναι ακόμη πιο έντονο λόγω των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι και την προσέγγιση στην ενηλικίωση. Κατά την εφηβεία απαιτείται να διαμορφώσουν προσωπική άποψη για τον κόσμο που τους περιβάλλει και να αναλάβουν πρωτοβουλίες για τη βελτίωσή του. Για να το καταφέρουν αυτό, είναι σημαντικό να αποφύγουν την απάθεια και την απολιτικοποίηση (Τζόλου, 2013, 66).

Ο λόγος και η διδασκαλία για τη Δημοκρατία αποκτούν ουσιαστικό νόημα όταν το σχολείο συναντά την κοινωνία και η θεωρία την πράξη.

Σε αυτό το σημείο επεμβαίνει, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εκπαιδευτική δράση της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ, ώστε να καλλιεργήσει τη διαλεκτική σχέση στη σχολική κοινότητα για την οικοδόμηση συναντίληψης στην παιδαγωγική διάσταση της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης στο σχολείο, μεταξύ εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων.

Πρωτεργάτης στη ανάπτυξη ενός τέτοιου δημοκρατικού διαλόγου δεν μπορεί παρά να είναι ο ίδιος ο «στοχαστικός» εκπαιδευτικός (Dewey, 1997: 13, Merriam & Caffarella, 1999: 152, Mezirow, 1990). Ειδικότερα, ο εκπαιδευτικός που επιχειρεί τον εκδημοκρατισμό των εκπαιδευτικών διαδικασιών μέσω της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ αναμένεται να εφαρμόζει τις τεχνικές των ευρωπαϊκών δημοκρατικών σχολείων με τις προσαρμογές που έχουν ήδη αναφερθεί συνοπτικά και παρατίθενται αναλυτικότερα:

- ☒ **Κύκλος Διαλόγου**
- ☒ **Σύσκεψη για Διαχείριση Συγκρούσεων**
- ☒ **Σχολική Συνέλευση Τμήματος ή/και Σχολείου**

Οι τεχνικές αυτές διευκολύνουν στη διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος και δυναμικής της ομάδας, που είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τον εκδημοκρατισμό στην παιδαγωγική διαδικασία του μαθήματος.

Οι τεχνικές αυτές μπορεί να εφαρμόζονται μεμονωμένα από έναν εκπαιδευτικό. Ωστόσο, για βέλτιστα αποτελέσματα και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, προτείνεται να εφαρμοστούν **ομαδοποιημένα** και **στοχευμένα** από ομάδες εκπαιδευτικών και όλη τη σχολική μονάδα.

Σε ό,τι αφορά στο **ωρολόγιο πρόγραμμα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση** και έχοντας ως γνώμονα το Π.Δ.79/2017 που ορίζει το πρωινό υποχρεωτικό και το ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα, στο **Νηπιαγωγείο** η ΣΥΜΠΡΑΞΗ μπορεί να εφαρμοστεί και στα δύο αυτά προγράμματα (πρωινό υποχρεωτικό πρόγραμμα, 08.30-13.00, και ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα, 13.00-16.00). Αντίστοιχα, στο **Δημοτικό**, κατά τη διάρκεια του πρωινού υποχρεωτικού προγράμματος δίνονται πολλές ευκαιρίες εφαρμογών των τεχνικών, όπως στα εργαστήρια δεξιοτήτων, στη Μελέτη Περιβάλλοντος, όπου γίνονται αναφορές σε δημοκρατικούς θεσμούς και αναδεικνύεται ο ρόλος του ενεργού πολίτη, αλλά και με διάχυση στα μαθήματα σε όλες τις τάξεις. Στην Ε΄ και Στ΄ τάξη, μέσω των τεχνικών της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ δίνεται η ευκαιρία να εφαρμοσθούν στην πράξη οι δημοκρατικές διαδικασίες που περιγράφονται στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Στο ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα η ευκαιρία εφαρμογής των τεχνικών περιορίζεται, ωστόσο θα μπορούσαν και εκεί να εφαρμοστούν κατά περίπτωση ή και κατά ειδικότητα.

Στο **Γυμνάσιο** και στο **Λύκειο** τα μαθήματα της Νεοελληνικής Γλώσσας (ειδικά στην Α΄ Γυμνασίου, όπου διατίθενται 3 ώρες), της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής (στη Γ΄ Γυμνασίου) και της Πολιτικής Παιδείας στην Α΄ Λυκείου, προσφέρουν ευκαιρία υλοποίησης και των τριών φάσεων της δράσης. Η διαθεματική προσέγγιση, η οποία μπορεί να συμπεριλάβει και άλλα μαθήματα, όπως τη Λογοτεχνία, την Ιστορία, τα Καλλιτεχνικά, τα Θρησκευτικά, τη Φιλοσοφία, δύναται να εμπλουτίσει με ουσιαστικό και γόνιμο τρόπο την εμβάθυνση σε έννοιες δημοκρατικής παιδείας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Με τα ΦΕΚ 3791/Β/13.08.2021 και 251/Α/23.12.2021 εισάγονται τα εργαστήρια δεξιοτήτων και στις δύο βαθμίδες, με τέσσερις θεματικές ενότητες, η τέταρτη εκ των οποίων ανταποκρίνεται πλήρως στους σκοπούς της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ: Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη. Επιπλέον, με το ΦΕΚ 4509/Β/25.08.2022 εισάγονται οι εκπαιδευτικοί όμιλοι και είναι σημαντικό ότι μεταξύ των προτεινόμενων αντικειμένων αναφέρεται και η πολιτειότητα. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στον εκπαιδευτικό που το επιθυμεί, να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα στοχευμένο σε μια ώρα ειδικά αφιερωμένη στην εκπαίδευση του ενεργού πολίτη.

Υλοποίηση

Το πρόγραμμα της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ υλοποιείται σε τρεις φάσεις. Προτείνουμε να διαβάσετε τον οδηγό και να ακολουθήσετε τα βήματα για να επιτευχθεί η κάθε τεχνική, απαντώντας στις ασκήσεις που έχουν ως στόχο την καλύτερη εποπτεία των σχέσεων και τις δυναμικής της ομάδας της τάξης.

Α΄ ΦΑΣΗ

Α.1. Οργανώνοντας μια δημοκρατική σχολική τάξη

Στην πρώτη φάση της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ πραγματοποιούνται οι απαραίτητες **συμφωνίες** μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών για τη δημιουργία μιας δημοκρατικής σχολικής τάξης και αρχίζει σταδιακά η **εισαγωγή** των παρακάτω τεχνικών:

ΤΕΧΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΣΤΟΧΟΙ
Κύκλος Διαλόγου	Κάθε παιδί και ενήλικος μιλά σύντομα για το πώς αισθάνεται, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον ενθουσιάζει ιδιαίτερα ή αν υπάρχει κάποιος προβληματισμός που σχετίζεται με το σχολείο π.χ. <i>δεν είναι μαζεμένα τα παιχνίδια ή έχει προγραμματιστεί πολύ υψηλά η θερμοκρασία του κλιματισμού.</i> Ο Κύκλος διαλόγου έχει μία τυπική διαδικασία ως προς τον τρόπο οργάνωσης αλλά ακολουθεί μία πιο ελεύθερη διεξαγωγή σε σχέση με τη σχολική συνέλευση, αφού δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στη βάση της επικοινωνίας και της γνωριμίας του «άλλου», δηλαδή του συμμαθητή αλλά και του εκπαιδευτικού που συμμετέχει επί ίσοις όροις με τους μαθητές.	<ul style="list-style-type: none">-Να δημιουργηθούν σχέσεις συναισθηματικής εγγύτητας στην ομάδα- Να δημιουργηθεί γέφυρα από την ιδιωτική σφαίρα στη δημόσια.- Να δοθεί έμφαση στο πρόσωπο ως ολότητα και συνέχεια στο πλέγμα των ερεθισμάτων που καθορίζουν το Εγώ.-Να δοθεί ο απαραίτητος χώρος και χρόνος για αναστοχασμό της δράσης του προσώπου και να ανατροφοδοτηθεί/ υποστηριχθεί από την ομάδα.
Σύσκεψη για Διαχείριση Συγκρούσεων	Η Σύσκεψη επιδιώκει τη διαχείριση συγκρούσεων που δεν μπόρεσαν να επιλυθούν στη Σχολική Συνέλευση. Μαθητές που αισθάνονται ότι αδικήθηκαν ή έγιναν αποδέκτες βίαιης συμπεριφοράς μπορούν να	<ul style="list-style-type: none">- Χτίσιμο σχέσεων εμπιστοσύνης και σεβασμού στην προσωπικότητα.- Επίλυση των συγκρούσεων σε πνεύμα ισοτιμίας,

	<p>απευθυνθούν στην ομάδα τους για βοήθεια. Στην περίπτωση διένεξης μεταξύ δύο μαθητών, εφόσον το επιθυμούν, καλούνται να εκφράσουν αμοιβαία τις ανάγκες τους, να προτείνουν και να επιλέξουν λύσεις. Όλη η διαδικασία διαπνέεται από πνεύμα γόνιμου διαλόγου, εμπιστοσύνης και προσπάθεια κατανόησης όλων των εμπλεκόμενων πλευρών.</p>	<p>σεβασμού και συνύπαρξης στην κοινότητα.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης των παιδιών ως προς την ικανότητά τους για εποικοδομητική διαχείριση των συγκρούσεων και δημιουργική επίλυση προβλημάτων. - Ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και αναπλαισίωση του περί δικαίου αισθήματος. - Ανάπτυξη ενσυναίσθησης και αισθήματος ευθύνης. - Άμεση εφαρμογή και βίωμα επανορθωτικών πρακτικών, όπως αυτές ορίζονται στην Επανορθωτική Δικαιοσύνη.
<p>Σχολική Συνέλευση Τμήματος ή/και Σχολείου</p>	<p>Η Σχολική Συνέλευση είναι ο πιο σημαντικός θεσμός του σχολείου, καθώς εκεί επιλύονται θέματα που αφορούν στην σχολική κοινότητα και συναποφασίζεται το πλαίσιο συνεργασίας και συνύπαρξης μαθητών και εκπαιδευτικών.</p> <p>Τα θέματα που συζητούνται ποικίλλουν, αλλά πάντα έχουν να κάνουν με τη ζωή στο σχολείο και τη βελτίωσή της.</p> <p>Η συνέλευση πραγματοποιείται σε εβδομαδιαία ή τακτά χρονικά διαστήματα ακολουθώντας μία ρουτίνα θεσμικών ρόλων, όπως πρακτικογράφος, πρόεδρος, υπεύθυνος λόγου, και αφορά σε προβλήματα του τμήματος σε επίπεδο σχέσεων αλλά και σε επίπεδο αλλαγών της σχολικής τάξης σε υλικοτεχνικό επίπεδο ή</p>	<p>Να εφαρμόσουν τις αρχές της Δημοκρατίας στην πράξη, δηλαδή:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Να λαμβάνουν συλλογικές αποφάσεις. -Να συμμετέχουν ενεργά στην κοινότητα. -Να σέβονται τη διαφορετική άποψη. -Να ασκηθούν στον διάλογο και την επιχειρηματολογία κ.λπ. -Να μπορούν να επιδράσουν πάνω στην πραγματικότητα που βιώνουν, αποκτώντας ενεργό στάση ως προς την κοινωνική ζωή. -Να μνηθούν στις έννοιες

	<p>εμπλουτισμού της σχολικής ζωής με θέματα και μετατροπές που προτείνουν οι ίδιοι οι μαθητές. Η Σχολική συνέλευση σε ολομέλεια τμημάτων και τάξεων λαμβάνει χώρα σε τακτά χρονικά διαστήματα, συμμετέχουν εκπαιδευτικοί και μαθητές, ενώ ο καθένας, ανεξάρτητα από την ηλικία του και τον ρόλο του, έχει δικαίωμα σε μία ψήφο. Αυτό, σημαίνει πως τα παιδιά συμβάλλουν και έχουν άποψη για το πώς θα είναι οργανωμένο το σχολείο τους ή η τάξη τους.</p>	<p>της ευθύνης και της υπευθυνότητας ως προϋποθέσεις της ενεργούς πολιτειότητας.</p>
--	---	--

A.2. Κάθε Σεπτέμβρης είναι μια νέα αρχή!

Για να γίνει η αρχή χρειάζεται να δείτε την τάξη σας με άλλα μάτια, συγκεκριμένα με τα μάτια του παρατηρητή. Κάποιες ερωτήσεις που μπορούν να σας βοηθήσουν είναι:

- Τι ηλικίες έχουν τα παιδιά;
- Ποια είναι τα σημαντικά ορόσημα των ηλικιών αυτών;
- Σε ποιο ψυχοκοινωνικό στάδιο βρίσκονται;
- Τι ακαδημαϊκές επιδόσεις έχουν;
- Με τι άλλο καταπιάνονται στον ελεύθερο χρόνο τους;
- Ποιες ομάδες έχουν σχηματιστεί;

Περιγράψτε τους μαθητές και τις μαθήτριές σας: Ποια είναι η πρώτη σας εντύπωση;

.....
.....
.....
.....
.....

Τι ελπίζετε να επιτύχετε αυτή τη χρονιά μαζί τους;

.....
.....
.....
.....
.....

Σας προβληματίζει κάτι;

.....
.....
.....
.....
.....

Θ Στην εποχή μας διατυπώνονται συχνά προβληματισμοί σχετικά με την ερμηνεία της ενεργούς πολιτεότητας, τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολίτη τις απαραίτητες δημοκρατικές αρχές και πεποιθήσεις και βέβαια, τον ρόλο που διαδραματίζει η σχολική εκπαίδευση στην κρίση αξιών που παρατηρείται μεταξύ των νέων. Παράλληλα με αυτό το πλαίσιο της αμφισβήτησης και του προβληματισμού αναπτύσσεται ένα κίνημα αυτό-οργάνωσης κοινωνικών ομάδων για την άμεση επίλυση κοινών κοινωνικών προβλημάτων και θεμάτων που αφορούν στους πολίτες, επιστρέφοντας έτσι στη δημοκρατική βάση, αυτή της

υπεύθυνης, άμεσης και συμμετοχικής άσκησης της δημοκρατίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η εκπαιδευτική κοινότητα να παρατηρεί με έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον δραστηριότητες που εμπλέκουν μαθητές κάθε ηλικίας στο γί

Προσπαθήστε να γνωρίσετε τους μαθητές σας καλύτερα με έναν πιο βιωματικό και άμεσο τρόπο! Πριν από κάθε μάθημα διαθέστε τα πρώτα 5 ή και 10 λεπτά για έναν γρήγορο κύκλο αυτοπαρουσιάσεων. Ο χρόνος που θα διαθέσετε δεν είναι “χαμένος”. Θα είναι κέρδος λόγω της εύρυθμης λειτουργίας που θα εγγυηθεί το κλίμα συνεννόησης και αποτελεσματικής επικοινωνίας που αναμένεται να καλλιεργηθεί σταδιακά!

γνεσθαι της σχολικής τους ζωής, σε αποφάσεις δηλαδή που αφορούν στο κοινό καλό ή στον φυσικό τους χώρο.

Συγκεκριμένα, παρατηρείται η τάση, οι δημοκρατικές έννοιες αλλά και η έννοια του πολίτη να ενσωματώνονται, εκτός από το αναλυτικό πρόγραμμα, σε δραστηριότητες που αφορούν τον σχολικό χώρο, αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον δράσης των μαθητών/-τριών. Την ίδια στιγμή αποφεύγεται ο κλασικός διδασκισμός και υιοθετείται η βιωματική και παιγνιώδης μάθηση με παιχνίδια ρόλων, θεατρικά δρώμενα αλλά και δραστηριότητες ενεργής συμμετοχής και κοινής λήψης αποφάσεων.

Ενδεικτικά παιχνίδια γνωριμίας:

1. **Πείτε το όνομά σας με μια κίνηση.** Ο καθένας λέει το όνομα του μπαίνοντας στο κέντρο του κύκλου συνοδεύοντας το με όποια κίνηση θέλει αυθόρμητα. Όλοι επαναλαμβάνουμε το όνομα καθώς και την κίνηση.
2. **Ζωγραφίζω το όνομά μου.** Χρησιμοποιώντας οποιοδήποτε υλικό ζωγραφικής ή κολάζ δημιουργήστε μια μικρή ταμπέλα με το όνομά σας. Σκεφτείτε πρωτότυπους τρόπους να ενσωματώσετε στοιχεία που φανερώνουν χαρακτηριστικά, ενδιαφέροντα, προτιμήσεις, ιδέες σας κ.λπ.
3. **Φτιάξτε μια ακροστιχίδα με το όνομά σας.** Επίθετα, στίχοι, ιστορίες, τραγούδι ραπ ή ό,τι άλλο θέλετε!
4. **Τι μου αρέσει;** Δείξτε με παντομίμα κάτι που σας αρέσει να κάνετε όταν έχετε ελεύθερο χρόνο ή σε ορισμένες περιόδους, π.χ. το καλοκαίρι. Οι υπόλοιποι αρχίζουμε να μαντεύουμε αφού τελειώσει η παντομίμα.
5. **Ο ήλιος με το «είμαι».** Σε ένα χαρτί ζωγραφίστε έναν ήλιο με 10 ακτίνες. Στο κέντρο του ήλιου γράψτε «είμαι...» και σε κάθε ακτίνα συμπληρώστε ένα χαρακτηριστικό σας. Όλοι οι ήλιοι αναρτώνται στον τοίχο.
6. **Είμαι στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας.** Τι θα περιελάμβανε μια εφημερίδα ή ένα περιοδικό αφιερωμένο σε εσάς; Σκεφτείτε τίτλο, υπότιτλο, σύντομες περιγραφές θεμάτων, εικόνες...
7. Σε ένα χαρτί γράψτε **δύο αλήθειες και ένα ψέμα** για τον εαυτό σας. Κατά την παρουσίαση οι υπόλοιποι θα προσπαθήσουν να ανακαλύψουν το ψέμα.

8. **Ταυτότητα:** Φτιάξτε σε μικρά ορθογώνια χαρτιά τη δική σας διαφορετική ταυτότητα. Σημειώστε όνομα και επώνυμο, διεύθυνση, αγαπημένο φαγητό / ταινία / μάθημα, χόμπυ ή ό,τι άλλο θα θέλατε να περιλαμβάνει η ταυτότητά σας
9. **Bingo γνωριμίας.** Ο εκπαιδευτικός ετοιμάζει μια καρτέλα bingo σε μια σελίδα χαρτί που φωτοτυπεί σε αντίτυπα για όλους τους μαθητές και τον εαυτό του με διάφορα στοιχεία αναφορικά με τα προσωπικά/δημογραφικά χαρακτηριστικά του καθένα με ίσο αριθμό στηλών και γραμμών (πχ 3*3 , 4*4 κλπ). Ο εκπαιδευτικός αξιοποιεί και κάποια στοιχεία που μπορεί να ξέρει για τους μαθητές, όπως είναι ο μήνας γέννησης, ποιος έχει ξένο επίθετο κ.λπ., ώστε να έχει περισσότερο ενδιαφέρον και να είναι δυνατόν οι μαθητές να βρουν κάποιον που να έχει αυτό το χαρακτηριστικό μέσα στην τάξη. Τα παιδιά πρέπει να μιλήσουν με όλους τους μαθητές και τον εκπαιδευτικό, προκειμένου να βρουν άτομα που έχουν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, να γράψουν το όνομα αυτού που έχει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό στο αντίστοιχο κελί, ώστε να μπορέσουν να συμπληρώσουν ορθά είτε μια στήλη είτε μια γραμμή και να κάνουν bingo.

Μετά από το παιχνίδι καλό είναι να ακολουθήσει συζήτηση για το πώς ένιωσαν, ποιο ήταν το πιο ενδιαφέρον πράγμα που έμαθαν, τι θυμούνται ή ό,τι άλλο έχουν να αναφέρουν.

Σημειώστε εδώ ό,τι θεωρείτε χρήσιμο:

.....

.....

.....

.....

.....

Α.3. Θέτοντας τα θεμέλια για τη σχολική χρονιά

Προσπαθήστε να δώσετε χώρο στους μαθητές σας με έναν πιο βιωματικό και άμεσο τρόπο, υιοθετώντας τον κύκλο διαλόγου και μοιράσματος

Το πρώτο παράπονο των μαθητών και μαθητριών είναι ότι οι εκπαιδευτικοί δεν τους/τις ακούν. Αυτή η δήλωση είναι συνήθως κυριολεκτική. Δηλαδή οι μαθητές δεν έχουν έναν τρόπο, μια συγκεκριμένη διαδικασία να εκφράζονται μέσα στην τάξη. Οι ερωταποκρίσεις αποτελούν, στην καλύτερη περίπτωση, τον κύριο τρόπο διάδρασης. Δυστυχώς σπάνια δημιουργείται το απαραίτητο οικείο κλίμα που εξασφαλίζει την άνεση στη διατύπωση ερωτήσεων προς τον δάσκαλο ή και μεταξύ των μαθητών. Επιπλέον ο φόβος της γελοιοποίησης και η ενοχοποίηση του λάθους αποτρέπουν από τη συμμετοχή και τελικά κλείνουν τις διόδους επικοινωνίας αυξάνοντας και τα ποσοστά παραίτησης από τη συγκεντρωμένη παρακολούθηση και την ενεργό συμμετοχή.

Τ Ο Κύκλος Διαλόγου και στις δύο βαθμίδες λειτουργεί ως μια καλή πρακτική δημιουργίας ασφαλούς εκπαιδευτικού κλίματος. Μπορεί να αντιστοιχεί σε ένα μέρος αυτής με στόχο να μιλήσουν όσοι μαθητές το επιθυμούν. Η χρονική του διάρκεια είναι περιορισμένη και συνήθως διαρκεί από 10 μέχρι -το περισσότερο- 20 λεπτά της ώρας.

Στο **Νηπιαγωγείο**, στην αρχή της εφαρμογής της τεχνικής αυτής, προτείνεται ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός να μιλήσει σύντομα πρώτος, ώστε να δημιουργήσει την εμπειρία της επικοινωνίας και της μεθοδολογίας στις μικρότερες ηλικίες. Σταδιακά, αυτός ο ρόλος ατονεί και ο εκπαιδευτικός συμμετέχει όπως κάθε μέλος της σχολικής τάξης με τη σειρά που διαμορφώνεται κατά την έναρξη του κύκλου. Ο Κύκλος, κατά μία έννοια, απαντάει σε ερωτήματα για το πώς ο/η μαθητής/-τρια αισθάνεται, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον ενθουσιάζει ιδιαίτερα και αποτελεί για εκείνον ένα σημαντικό νέο που επιθυμεί να μοιραστεί. Στον Κύκλο μπορεί να γίνει αναφορά σε κάποιο πρόβλημα που πιθανόν έχει προκύψει με κάποιον συμμαθητή ή με κάποιο κτηριακό θέμα σχολείου χωρίς όμως να έχει τη διαχείριση. Ενδεικτικά, ο εκπαιδευτικός θα μπορούσε να παρουσιάσει το πλάνο μάθησης εκείνης της μέρας, ώστε να συνδιαμορφώσει με τους μαθητές τη ροή του. Λόγω της μικρής ηλικίας των μαθητών, το πλάνο αυτό μπορεί να είναι σε εικόνες για πιο αυτόνομη χρήση από τους μαθητές. Με τη σειρά όποιος/-α επιθυμεί να μιλήσει λαμβάνει τον λόγο και αναφέρεται σε αυτό που επιθυμεί.

Σε περίπτωση που ο εκπαιδευτικός έχει αναλάβει το ολόημερο προαιρετικό πρόγραμμα ή οι εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων επιθυμούν να συμμετάσχουν στη ΣΥΜΠΡΑΞΗ, ο Κύκλος Διαλόγου δεν αλλάζει ως διαδικασία. Λειτουργεί με την ίδια δυναμική, γιατί αποτελεί τη μετάβαση από το ένα πρόγραμμα στο άλλο και ουσιαστικά την πρώτη επαφή της ομάδας με τον συγκεκριμένο εκπαιδευτικό. Αφορά, ουσιαστικά, σε μια εισαγωγική δραστηριότητα ψυχοσυναισθηματικής χαλάρωσης και έκφρασης, διασύνδεσης του πριν με το μετά στη ζωή των μαθητών, και επαναφοράς με φιλική διάθεση στη συνθήκη της ομάδας συνεργασίας (κυρίως μετά από διάλειμμα).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως ο Κύκλος Διαλόγου είναι χρόνος καθορισμένος και αφιερωμένος στους μαθητές για να εκφραστούν ελεύθερα και όχι σε δομημένο πλαίσιο. Για τον λόγο αυτό μπορεί, αντί να λειτουργεί στην αρχή της διδακτικής ώρας, να λειτουργεί στο τέλος αυτής ως αποφώνηση αλλά και κλείσιμο της διδακτικής διαδικασίας.

Στο **Δημοτικό**, ο Κύκλος Διαλόγου μπορεί να αφορά σε κάθε ειδικότητα εκπαιδευτικού που επιθυμεί να την αξιοποιήσει προσαρμόζοντάς την στις ανάγκες της τάξης του. Κομβικό σημείο για την καλή εφαρμογή της τεχνικής αποτελεί η **διάταξη της αίθουσας**. Ενδείκνυται οι μαθητές να κάθονται ή στέκονται με τέτοιο τρόπο ώστε να έχουν βλεμματική επαφή μεταξύ τους για να διευκολύνεται η αμεσότητα στην επικοινωνία (π.χ. σε κύκλο), ενώ ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να συμμετέχει ως ισότιμο μέλος της ομάδας. Ο Κύκλος Διαλόγου μπορεί να εφαρμόζεται ως εισαγωγική δραστηριότητα στην πρώτη συνάντηση της εβδομάδας με τον εκπαιδευτικό. Μπορεί να αποτελεί συζήτηση με θεματολογία μέσα από τα πρόσφατα βιώματα και συναισθήματα των μαθητών σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο τους, την οικογένειά τους, τους φίλους τους, το σχολείο, τις αγωνίες τους, τους φόβους τους, τον ενθουσιασμό τους. Μπορεί επίσης να πραγματοποιείται ως παιχνίδι.

Ενδεικτική δραστηριότητα για την εισαγωγή στον κύκλο διαλόγου

- Τα παιδιά στέκονται σε κύκλο και όποιο είναι έτοιμο να μιλήσει μπαίνει μέσα στον κύκλο και μιλάει για κάτι που ένωσε ή βίωσε και που το κάνει να νιώθει ξεχωριστό, χαρούμενο, λυπημένο κ.ο.κ. Αν και άλλοι/-ες στον κύκλο έχουν νιώσει κάτι παρόμοιο, φωνάζουν «Και εγώ!», μπαίνουν στο κύκλο και αφηγούνται σύντομα τη δική τους ιστορία. Με αυτόν τον τρόπο, τους δίνεται η ευκαιρία να μοιραστούν τα κοινά τους και τις διαφορές τους.

Η διαδικασία είναι σημαντικό να οδηγεί σε σύνδεση του «πριν» με το «μετά» και αυτό γίνεται με αναστοχασμό που μπορεί να απαντά σε ερώτηση την οποία θέτει ο εκπαιδευτικός, όπως «*Τι σκέφτεσαι / επιθυμείς / θέλεις να επιδιώξεις στη συνέχεια;*». Αν ο εκπαιδευτικός επιδιώκει τη σύνδεση της συζήτησης με το μάθημά του, μπορεί ύστερα να παρουσιάζει ένα επιγραμματικό πλάνο του μαθήματος, ώστε να προχωρήσει η ομάδα στη συνδιαμόρφωσή του. Στο **Γυμνάσιο** και στο **Λύκειο** ο Κύκλος Διαλόγου μπορεί να λειτουργήσει εξίσου αποτελεσματικά και γόνιμα. Ειδικά στην Α΄ Γυμνασίου και στην Α΄ Λυκείου, όπου η προσαρμογή στη νέα βαθμίδα δυσκολεύει αρκετούς μαθητές, η δυνατότητα να μοιραστούν σκέψεις και συναισθήματα μπορεί να λειτουργήσει χαλαρωτικά και εκτονωτικά. Αλλά και στις υπόλοιπες τάξεις, η ανταλλαγή απόψεων με πολιτισμένο τρόπο αποτελεί ζητούμενο για τον επιπλέον λόγο της εκτεταμένης επαφής των περισσότερων εφήβων με την ψηφιακή επικοινωνία, που μειώνει έντονα το ενδιαφέρον τους για ζωντανή επικοινωνία.

Σημαντική κατά την εφαρμογή της είναι η τήρηση συγκεκριμένων κανόνων, που θα συνδιαμορφώσει ο εκπαιδευτικός με τους μαθητές. Πέραν της αυτονόητης μη διακοπής κατά τη διάρκεια ομιλίας κάποιου, μπορούν να τεθούν θέματα όπως πόσες φορές θα μιλήσει ο καθένας, με ποια σειρά, για πόση ώρα, τότε θεωρείται ένα ζήτημα λήξαν, ποια θέματα θεωρούνται πιο σημαντικά από άλλα και πρέπει να τεθούν προς συζήτηση και γιατί κ.λπ. Με αυτόν τον τρόπο, και εφόσον δοθεί η δυνατότητα πραγματοποίησης της διαδικασίας σε

εβδομαδιαία βάση, η τάξη μετατρέπεται σταδιακά σε ομάδα, αναδεικνύονται τα κοινά ενδιαφέροντα και προωθούνται φιλίες, ανταλλάσσονται ιδέες και εμπλουτίζεται ο τρόπος σκέψης όλων και, το σημαντικότερο, υπάρχει ένα σημείο αναφοράς όταν προκύπτουν δυσκολίες, π.χ. δυσλειτουργικές συμπεριφορές ή έντονη έκφραση άγχους.

Η αλλαγή της διαρρύθμισης της τάξης όπως αναφέρθηκε παραπάνω και για την προηγούμενη βαθμίδα, αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την ανάδειξη μιας «επισημότητας» που αξίζει να έχει η διαδικασία.

Τι μοιράστηκαν οι μαθητές στον Κύκλο Διαλόγου; Τι ανατροφοδότηση πήραν από την τάξη και από τον εκπαιδευτικό;

Α' ΘΕΜΑ

.....
.....
.....
.....
.....

Β' ΘΕΜΑ

.....
.....
.....
.....
.....

Γ' ΘΕΜΑ

.....
.....
.....
.....

A.4 Χαράσσοντας μια σταθερή πορεία μοιράσματος

Ο Κύκλος Διαλόγου δεν είναι εύκολη τεχνική. Δείτε πόσο δύσκολο είναι για όλους μας να ακούσουμε προσεκτικά, να κατανοήσουμε, να αποδεχθούμε τους γύρω μας.

Ειδικότερα, στο ευαίσθητο συναισθηματικά περιβάλλον του πρώτου σχολείου, στο **Νηπιαγωγείο**, ο εκπαιδευτικός ασχολείται για πολλές ώρες καθημερινά με το παιδί δίνοντάς του αγάπη, τρυφερότητα, φροντίδα και σεβασμό. Ταυτόχρονα είναι το άτομο αυτό που θα το βοηθήσει να προσαρμοστεί και να ενταχθεί όσο το δυνατόν πιο ομαλά στο κοινωνικό του περιβάλλον και να προετοιμαστεί για την είσοδό του στο δημοτικό σχολείο.

Το πρώτο βήμα στην αρχή της σχολικής ζωής του παιδιού είναι η γνωριμία, η επαφή με τους συνομηλικούς του αλλά και άλλους ενήλικους και η συνύπαρξη, μια ικανότητα που κρίνεται ως ιδιαίτερης δυσκολίας για τον μαθητή του Νηπιαγωγείου με τα εγγενή εγωκεντρικά χαρακτηριστικά της ηλικίας του. Επομένως, ο νηπιαγωγός της τάξης μέσα σε ένα ορισμένο χρονικά πλαίσιο αφιερωμένο, μέσα στην εβδομάδα και πιθανότητα κατά τα διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων, αφιερώνει ατομικά σε κάθε μαθητή χρόνο συζήτησης, ώστε να έχει ουσιαστικά μια πιο λεπτομερή εικόνα των αναγκών του κάθε νηπίου αλλά και συνολικά όλης της ομάδας. Αυτός ο ρόλος ενδυναμώνεται μέσα από τις τεχνικές που περιγράφονται παρακάτω, αφού μέσα στο ωρολόγιο πρόγραμμα δημιουργούνται χρονικά διαστήματα που ενισχύεται η αυτοέκφραση μέσα στην ομάδα και η αναφορά προσωπικών προβληματισμών και απόψεων σε ένα ασφαλές συναισθηματικά κλίμα.

Στο **Δημοτικό** και στη **Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση**, ο εκπαιδευτικός αναγνωρίζει στον εαυτό του τα παραπάνω χαρακτηριστικά στον βαθμό που και οι μαθητές ατομικά ή σε ομάδες τον αποδέχονται με εμπιστοσύνη ή και αποζητούν την παρέμβασή του. Προσφέρει στους μαθητές ευκαιρίες να κάνουν επιλογές. Αντί να επιλέγει ο ίδιος τα θέματα και τις δράσεις με τις οποίες θα ασχοληθούν ή να καθορίζει τον τρόπο και τον χρόνο στον οποίο αυτές θα πραγματοποιηθούν, δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να επιλέγουν το αντικείμενο της απασχόλησής τους, το περιεχόμενο της μάθησης, τον τρόπο και τους συνεργάτες τους στη διαδικασία της μάθησης (Rubin, & Justice, 2005). Επίσης, καλό είναι ο εκπαιδευτικός να επιχειρεί βιωματικές δράσεις στο πλαίσιο της διδασκαλίας. Για παράδειγμα, το μάθημα της Γλώσσας, σε όλες τις βαθμίδες, θα μπορούσε να εμπλουτιστεί και να είναι πιο ουσιαστικό με γλωσσικά παιχνίδια και δραστηριότητες που αναπτύσσουν επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες, ώστε να «χτίζεται» σταδιακά τόσο η οικειότητα μεταξύ των μαθητών όσο και οι δεξιότητες που απαιτούνται για την αποτελεσματική εφαρμογή της δημοκρατίας στην τάξη. Υπάρχουν αρκετές και μέσα στα σχολικά βιβλία αλλά πολλές φορές δεν πραγματοποιούνται, κυρίως γιατί ο προφορικός λόγος δεν αξιολογείται στις τελικές εξετάσεις αλλά και γιατί δίνοντας τον λόγο στους μαθητές υπάρχει μια κινητικότητα, προφανώς, μεγαλύτερη. Ωστόσο, προωθώντας και υποστηρίζοντας τη συνεχή συμμετοχή, ο ρόλος του εκπαιδευτικού επικεντρώνεται στη διαμόρφωση κλίματος ενεργητικής επικοινωνίας και συνεργασίας αξιοποιώντας σταδιακά την πραγματική δυναμική της ομάδας του. Αξίζει να σημειωθεί ότι για να επιτύχει τα παραπάνω στον μέγιστο δυνατό βαθμό, χρειάζεται να αποποιηθεί την αυθεντία του και να συμμετέχει ενεργά, ως ισότιμο μέλος της ομάδας, στη διαδικασία του μαθήματος (π.χ. να μοιράζεται επίσης τις σκέψεις του για ένα θέμα) και σε εκδηλώσεις εντός και εκτός

σχολείου (π.χ. σε εθελοντικές δράσεις κ.λπ.), καθώς και σε προγράμματα μη τυπικής μάθησης (σχέδια εργασίας, καινοτόμες δράσεις κ.λπ.).

Τι μοιράζονται οι μαθητές στον Κύκλο Διαλόγου μετά από τον πρώτο μήνα εφαρμογής;

.....
.....
.....
.....
.....

Είναι πιο εξοικειωμένοι/-ες; Πιο ανοιχτοί/-ές;

.....
.....
.....
.....

Ποια θέματα θα ήθελα να έχω χειριστεί με άλλον τρόπο;

Α΄ ΘΕΜΑ

.....
.....
.....

Β΄ ΘΕΜΑ

.....
.....
.....

**Προσπαθήστε να αφήσετε τους μαθητές και τις μαθήτριες να μοιραστούν και συζητήσουν ό,τι τους απασχολεί.
Ανοίξτε τα αυτιά αλλά και την καρδιά σας.
Μαθαίνουμε να ακούμε μικροί και μεγάλοι με έναν πιο βιωματικό και άμεσο τρόπο!**

Εξηγήστε πρώτα τι σημαίνει να ακούμε ενεργητικά και προσεκτικά. Η ενεργητική ακρόαση δεν σημαίνει να ακούμε για να απαντήσουμε αλλά για να καταλάβουμε τι πράγματι μας λέει ο άλλος. Για να είμαστε σίγουροι ότι ακούμε (αλλά και βλέπουμε) τον άλλον πρέπει να αναπτύξουμε μερικές νέες ικανότητες και να τις συνδυάσουμε. Για την εξάσκηση στις δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης μπορούν να δημιουργηθούν από τον εκπαιδευτικό και όλη

την τάξη βοηθητικές κάρτες με εικόνες ή λέξεις που να υπενθυμίζουν τις δεξιότητες στους ακροατές. Βασικές δεξιότητες που χρειάζονται είναι:

- Η οπτική επαφή με τον άλλον. Τον κοιτάμε στα μάτια για να δείξουμε ότι είμαστε εκεί αλλά κοιτάμε και αν μπορούμε άλλα στοιχεία του σώματος για να δούμε τη μη λεκτική επικοινωνία
- Να αφοσιωνόμαστε στον άλλον και όχι στις σκέψεις που μας έρχονται στο μυαλό. Αν το μυαλό μας ξεφεύγει αποδεχόμαστε τις σκέψεις που μας αποσπούν και απαλά μεταφέρουμε την προσοχή μας στον άλλον με την πρώτη ευκαιρία
- Να μη διακόπτουμε για να απαντήσουμε αλλά να ακούμε μέχρι τέλους
- Να προσπαθούμε να κάνουμε στο τέλος μια μικρή περίληψη αυτού που ακούσαμε ώστε να δείξουμε στον άλλον όσα μπορέσαμε να καταλάβουμε

Δραστηριότητες ενεργητικής ακρόασης

1. **Πάρε το μπαλάκι:** Χωρισμένοι σε ζευγάρια ξεκινάμε μια συζήτηση. Μιλά πρώτα ο Α κρατώντας ένα μπαλάκι. Ο Β ακούει προσεκτικά. Όταν σταματήσει ο Α, επαναλαμβάνει με δικά του λόγια όσα άκουσε, δείχνοντας ότι όντως άκουγε! Μόλις ο Α νιώσει ότι ο Β εξέφρασε όλα όσα έλεγε, του δίνει το μπαλάκι και τότε αρχίζει να λέει την άποψή του για το θέμα ο Β κ.ο.κ.
2. **Ακούω και σημειώνω:** Οι μαθητές καλούνται σε ζευγάρια να ακούσουν έναν συμμαθητή τους να μιλάει επί δύο λεπτά για ένα θέμα που του αρέσει προσπαθώντας να εξασκήσουν τις δεξιότητες ακρόασης και κρατώντας παράλληλα σημειώσεις. Μετά αντιστρέφουν τους ρόλους και μιλούν εκείνοι. Μπορούν ακόμη να εξασκηθούν με μικρά βίντεο και ομιλίες TED μεταφέροντας με δικά τους λόγια όσα ακούν.
3. **Αντιπερισπασμοί:** Ως συνέχεια της προηγούμενης άσκησης, αλλά και ως μια νέα άσκηση, οι μαθητές κάθονται απέναντι από έναν συμμαθητή τους ο οποίος διαβάζει κάποιο κείμενο ή τους μιλάει για κάτι. Τρεις από τους υπόλοιπους μαθητές προσπαθούν να δυσκολέψουν σταδιακά τον μαθητή ώστε να μην αφοσιωθεί αρκετά στην ακρόαση. Ένας μαθητής μπορεί να κάθεται πίσω από αυτόν που μιλάει και να κάνει κινήσεις, ένας άλλος κοντά στο ένα αυτί του ακροατή του κάνει ερωτήσεις που πρέπει να απαντήσει (π.χ. τι μέρα είναι σήμερα, πόσο κάνει 2+2 κλπ) ενώ ένας τρίτος μαθητής μπορεί να του μιλάει για ένα άλλο θέμα ή να του τραγουδάει ή να κάνει ήχους από το άλλο αυτί. Οι αντιπερισπασμοί μπορεί να είναι μεμονωμένοι ή σταδιακά να προστίθενται ανάλογα με την ηλικία των μαθητών και τον χρόνο που υπάρχει. Η άσκηση πέρα από το ότι κάνει εμφανή τη δυσκολία προσεκτικής ακρόασης σχετίζεται πάρα πολύ με τον σχολικό περιβάλλον και ειδικά με τον ρόλο του εκπαιδευτικού ή ενός μαθητή που προσπαθεί να σκεφτεί εκείνη την ώρα στο μάθημα. Η συζήτηση μετά από αυτή την άσκηση μπορεί να ενισχύσει και την ενσυναίσθηση ακόμη περισσότερο.

A.5. Δημιουργώντας τους όρους για συμπερίληψη

Η διαμόρφωση διευκολυντικού κλίματος και θετικής αλληλεπίδρασης της ομάδας αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία αίσθησης ασφάλειας και συμπερίληψης. Ο βαθμός ανάπτυξης συναισθηματικής γνησιότητας, ενσυναισθηματικής κατανόησης, αποδοχής και συγχρόνως απουσίας αξιολογικής κριτικής, αποτελούν τους βασικούς συντελεστές της αλλαγής και της μάθησης (Αρχοντάκη & Φιλίππου, 2003 σελ. 26-27· Κοσμόπουλος, Μουλαδούδης, 2003 σελ. 134-143· Κιρκιγιάννη, 2009).

Επομένως, μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον αναδεικνύονται διαφορετικά επίπεδα ελευθερίας έκφρασης και λόγου εφόσον η δυναμική της ομάδας δημιουργεί τις προϋποθέσεις πλαισίωσης του/της κάθε μαθητή/τριας έτσι, ώστε να νιώθει ότι είναι αποδεκτός από τους συνομηλικούς και τους εκπαιδευτικούς του -παρά τις όποιες εξατομικευμένες ιδιαιτερότητές του-, ενώ παράλληλα, διδάσκεται τη διαχείριση της αυτοαναφορικότητάς του και την αυτορρύθμιση στο πλαίσιο της αρμονικότερης ένταξής του στην ομάδα των συνομηλικών.

Ετερότητα

Ο πολιτισμός συγκροτεί ομάδες και κοινωνικές ταυτότητες που διακατέχονται από κοινούς εσωτερικούς κώδικες και αντιδιαστέλλονται από τις άλλες ομάδες οι οποίες ορίζονται από διαφορετικούς σημασιολογικούς κώδικες. Η πολιτισμική ετερότητα, η ύπαρξη του “πολιτισμικά Άλλου” δημιουργεί την “πολιτισμική απόσταση” με ό,τι κρίνεται ως ανοίκειο. Οι πιο απλές καθημερινές καταστάσεις, όπως παραδείγματος χάριν η ένδυση, αλλά κυρίως τα θρησκευτικά σύμβολα, φαίνονται ως αξεπέραστα σύνορα ανάμεσα στο εμείς και οι άλλοι και η αναπαράσταση επισυμβαίνει στερεοτυπικά αποκλείοντας την επικοινωνία (Πλεξουσάκη 2003). Η προσέγγιση και η ανοιχτή, μη στερεοτυπική, αναγνώριση της ετερότητας, άρα και η ένταξη, παρεμποδίζεται λόγω των κυρίαρχων ιδεολογικών αναπαραστάσεων του διαφορετικού, του λόγου και των αφηγήσεων της κοινωνίας αλλά και των μέσων μαζικής ενημέρωσης που προωθούν τη “μία αλήθεια”.

Η ετερότητα αναφέρεται στον “άλλο”, τον έτερο, σε εκείνον που διαφέρει, δηλαδή σε εκείνον που έχει διαφορετική ταυτότητα από το υποκείμενο αναφοράς. Η κοινωνική ένταξη έχει ανάγκη τη συλλογικότητα, την ένταξη σε ομάδα και την επαφή των ομάδων μεταξύ τους. Πώς όμως είναι δυνατόν να αρθούν όλα τα εμπόδια που συναντά ο κάθε “άλλος”; Η διαπολιτισμική παιδαγωγική της συμπερίληψης προσπαθεί να υποβοηθήσει την πολιτισμική επικοινωνία των ατόμων που διαφέρουν μέσω της άρσης των στερεοτύπων, των διακρίσεων, των προκαταλήψεων και εμποδίων. Διάφορες κοινωνικές ομάδες λόγω φύλου, φυλής, εθνικότητας, σεξουαλικού προσανατολισμού βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και η συμβουλευτική μπορεί να βοηθήσει στη διερεύνηση του τρόπου σύνδεσης προσωπικών προβλημάτων και κοινωνικών σχέσεων ανισότητας, καθώς και του τρόπου με τον οποίο κοινωνικοποιητικές διαδικασίες και πρακτικές μπορεί να αναπαράγουν και να διαιωνίζουν μια κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού. Στο υποστηρικτικό πλαίσιο της συμπερίληψης δίνεται η δυνατότητα έκφρασης «αρνητικών» συναισθημάτων (π.χ. θυμού, οργής, ματαίωσης κ.λπ.) προς άτομα, θεσμούς, κοινωνικές σχέσεις και η ενεργή λήψη αποφάσεων που να αίρουν την

υποτίμηση και την ανισότητα. Επιπλέον η ενδυνάμωση της αυτοπεποίθησης, της προσωπικής αξίας και του αυτοσεβασμού των ατόμων που βρίσκονται στο περιθώριο οδηγούν στο χτίσιμο ισότιμων σχέσεων στην προσωπική και κοινωνική ζωή. Τέλος, η διαπολιτισμική παιδαγωγική της συμπερίληψης υποστηρίζει την κοινωνική δικτύωση και πληροφόρηση με στόχο την ανάληψη δράσης από τα ίδια τα μέλη της κοινότητας για την αλλαγή των πρακτικών διάκρισης, ανισότητας και αποκλεισμού στους χώρους που ζουν και εργάζονται.

Ειδικά για τα προγράμματα που αφορούν στην συμπερίληψη της πολιτισμικής ετερότητας και υλοποιούνται στο ελληνικό σχολείο αξίζουν να αναφερθεί το βιβλίο *μονόλογοι από το Αιγαίο* και το αντίστοιχο πρόγραμμα *κι αν ήσουν εσύ*¹ που υλοποιείται από το 2015 από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σε συνεργασία με το Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

Συμμετοχικότητα

Η διδασκαλία των συμμετοχικών δικαιωμάτων του παιδιού γίνεται παγκοσμίως όλο και μεγαλύτερη προτεραιότητα. Στην Ελλάδα, αξίζει να αναφερθούν το πρόγραμμα Δημοκρατική Παιδεία² και οι δράσεις της οργάνωσης ΠΡΩΤΑ 12³ προς την κατεύθυνση εκδημοκρατισμού της δημόσιας εκπαίδευσης. Με ανάλογους στόχους εφαρμόζεται τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας η Παιδαγωγική Φρενέ από την ομάδα Σκασιαρχείο⁴, η οποία δραστηριοποιείται στη διάδοση της θεσμικής παιδαγωγικής του Φρενέ. Σημαντικές είναι και οι δράσεις του Συνηγόρου του Παιδιού⁵ για το σχεδιασμό δημοκρατικών δράσεων. Φαίνεται, επομένως, ότι στη χώρα μας έχει ανοίξει ο διάλογος μεταξύ μαθητικής κοινότητας και εκπαιδευτικών, ενώ έχει αρχίσει να δίνεται σημασία και στη φωνή των μαθητών.

Διαφορετικότητα και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που φοιτούν σε γενικό σχολείο είτε μόνα τους, είτε με παράλληλη στήριξη, είτε σε τμήμα ένταξης έχουν ανάγκη τόσο από εξατομικευμένα προγράμματα παρέμβασης, όσο και από συνεκπαίδευση για επιτευχθεί ο διττός σκοπός του σχολείου, η κοινωνικοποίηση και η μάθηση. Έχουν όμως να αντιπαλέψουν με αρνητικές κοινωνικές αναπαραστάσεις της ειδικής αγωγής. Όπως συμβαίνει στην κοινωνία, έτσι και στο σχολείο επικρατεί η αντίληψη για το άτομο με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ως ανήμπορο εστιάζοντας σε τι υστερεί και επιπροσθέτως αυτή η ελλειμματική εικόνα επενδύεται είτε με το αίσθημα του οίκτου είτε συχνά με την αποστροφή (Goffman, 1963). Οι αναπαραστάσεις των μελών της σχολικής μονάδας επηρεάζουν την πράξη που συναντάμε στη σχολική αίθουσα και στο προαύλιο, ανεξάρτητα από το αν γίνονται συνειδητές ή όχι. «Η στάση απέναντι στη διαφορά καθορίζεται από το νόημα που διαμορφώνουν για αυτή τα μέλη της σχολικής ομάδας» (Τζουριάδου, 2009). Σε αυτό το πλαίσιο επαναπροσδιορίζεται η ένταξη, η σχέση δασκάλου και

¹ <https://www.unhcr.org/gr/monologoi> και <https://theatroedu.gr/>

² <https://www.demopaideia.gr/>

³ <http://www.inart12.org/index.php/el/>

⁴ <https://skasiarxeio.wordpress.com/>

⁵ <https://www.synigoros.gr/paidi/>

μαθητή και κυρίως οι σχέσεις συνομήλικων, καθώς επανασημασιοδοτούνται από τα υποκείμενα. Συνεπώς, το διαπραγματευόμενο νόημα της διαφορετικότητας φέρνει την αλλαγή στάσης προς την αναπηρία κοντά σε έναν πιο επιτεύξιμο και αισιόδοξο στόχο, αυτόν της θεσμικά κατοχυρωμένης ένταξης. Η υλοποίηση της ένταξης αποτελεί αρμοδιότητα της εκπαιδευτικής ομάδας των εκάστοτε ενταξιακών σχολείων. Θεωρείται πως το σχολείο πρέπει να προσαρμοστεί, ώστε να εντάσσει τους μαθητές που διαφέρουν. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η εφαρμογή κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προωθούν την ένταξη της ετερότητας και της διαφορετικότητας στα σχολικά πλαίσια. Πλέον, στις γενικές τάξεις συμπυκνώνονται ευρύτερες αντιθέσεις. Καλούνται να συμβιώσουν άτομα ετερόκλητα στην ίδια τάξη, δίχως να υπάρχει εκ των προτέρων μέριμνα για τις δυσκολίες που προκύπτουν από αυτή την αλληλεπίδραση. Επιπλέον οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί που καλούνται να υλοποιήσουν την ένταξη δεν είναι πάντα πρόθυμοι να υπερβούν δικά τους στερεότυπα και αναπαραστάσεις.

Περιγράψτε όψεις ετερότητας και διαφορετικότητας στην τάξη σας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Αναφέρατε καταστάσεις περιθωριοποίησης και περιστατικά διάκρισης με τους μαθητές σας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Προσπαθήστε να ενισχύσετε τους δεσμούς εμπιστοσύνης στην ομάδα των μαθητών.

Παιχνίδια ομαδικότητας, εμπιστοσύνης και αποδοχής

1. **Μπερδεμένος κύκλος.** Αφού σχηματίσετε έναν κύκλο, ελάτε κοντά, περάστε ο ένας κάτω από τα χέρια του άλλου, κάντε τον κύκλο... κουβάρι! Και μετά προσπαθήστε να τον ξαναφτιάξετε, χωρίς φυσικά να λύσετε τα χέρια σας!
2. **Παιχνίδια με μια κορδέλα.** Τα παιδιά σε γραμμή το ένα πίσω από το άλλο ή σε κύκλο κρατούν μια χάρτινη κορδέλα (γκοφρέ). Με τη μουσική περπατούν στο χώρο προσπαθώντας να μην σκιστεί η κορδέλα. Παραλλαγή: Τα παιδιά σε κύκλο κρατούν μια κορδέλα. Σηκώνουν πάνω, κατεβάζουν κάτω την κορδέλα τους ανάλογα με το ανέβασμα ή το χαμήλωμα της έντασης της μουσικής. Προσπαθούν να συγχρονίσουν την κίνησή τους, ώστε να μην σκιστεί η κορδέλα. Μπορεί να δοθεί περιθώριο τριών προσπαθειών με ενδιάμεση συνεννόηση μεταξύ τους για την καλύτερη συνεργασία
3. **Γλύπτες και αγάλματα.** Τα παιδιά κάνουν τους γλύπτες και τα αγάλματα σε ζευγάρια. Το ένα παιδί είναι ο γλύπτης και το άλλο το άγαλμα, που το διαμορφώνει ο γλύπτης όπως θέλει. Στο τέλος ο γλύπτης παρουσιάζει το έργο του με έναν τίτλο.
4. **Καθοδήγηση στο χώρο.** Παιχνίδια καθοδήγησης που βοηθούν στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης, όπως είναι α) το να βρίσκει κάποιος κρυμμένα αντικείμενα υπο τις οδηγίες των συμμαθητών του, και β) να περπατάει μέσα στην τάξη με κλειστά μάτια και υπό την καθοδήγηση των συμμαθητών του να αποφεύγει πιθανά εμπόδια.
5. **Μηχανές.** Μπορεί να γίνει με όλα τα παιδιά ή με μικρές ομάδες. Με τις μικρές ομάδες ξεκινήστε δείχνοντας πώς μπορεί να γίνει μια ανθρώπινη μηχανή. Για παράδειγμα, ένα πλυντήριο γίνεται με δύο παιδιά να κρατάνε τα χέρια τεντωμένα και ένα τρίτο να κινείται ανάμεσα σαν να είναι η πλύση. Μετά το παράδειγμα, τα παιδιά αποφασίζουν τι μηχανή θα φτιάξουν, αφού πρώτα σκεφτούν και τις παρακάτω ερωτήσεις που τους κάνετε: Ποια μηχανή θέλετε να κάνετε; Είναι εύκολο να την φτιάξετε με την ομάδα σας; Ποια είναι τα μέρη της μηχανής; Ποιο μέρος θέλεις να είσαι; Είναι η μηχανή τελειωμένη; Αν θέλουν, προσθέτουν και τον ήχο της μηχανής. Η μηχανή μπορεί να είναι και εντελώς φανταστική.
6. **Μπισκοτάνθρωπος.** Συνθήκη: Σχεδιάζουμε το περίγραμμα ενός ανθρώπου και κατόπιν χρωματίζουμε τα μέρη που πιστεύουμε ότι οι νευροδιαφορετικοί άνθρωποι ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν κάποιο εμπόδιο. Συζήτηση: Είναι αυτό το εμπόδιο ένα φυσικό εμπόδιο ή προκαλείται από τον τρόπο που οι νευροτυπικοί οργανώνουν τη ζωή; Κριτικός αναστοχασμός: Υπάρχουν αντίστοιχα εμπόδια στο σχολείο;
7. **Παρουσίαση της οικογένειας.** Κάθε μαθητής μπορεί να δημιουργήσει μια παρουσίαση αναφορικά με την καταγωγή, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις αρχές της οικογένειας του και να την δείξει με όποιον τρόπο ενδείκνυται ανάλογα με το διαθέσιμο χρόνο και τις ικανότητες των μαθητών σε γραφή και ανάγνωση. Κάποιοι μαθητές μπορούν να παρουσιάσουν τον εαυτό τους με μορφή συνέντευξης μέσα στην τάξη ή αν είναι εφικτό να ετοιμάσουν αφίσες με τις πληροφορίες που θα ήθελαν να αναδείξουν. Στόχος είναι ο καθένας να συνεισφέρει στην τάξη με τα

στοιχεία, τις αρχές, τις αξίες του μαθητή και της οικογένειάς του που θα μπορούσαν να είναι βοηθητικά.

8. **Συνέντευξη.** Συνεντεύξεις των μαθητών από τους συμμαθητές τους ώστε να συλλέξουν στοιχεία για την προσωπικότητά τους, πως μαθαίνουν καλύτερα, ποια είναι τα αγαπημένα τους μαθήματα, τι τους αρέσει και τι όχι, κλπ ώστε οι μαθητές να αναγνωρίσουν διαφορετικούς τρόπους ζωής, εκπαιδευτικές ανάγκες κλπ . Στο τέλος μπορεί να γίνει μια παρουσίαση όλων των προφίλ στην τάξη.
9. **Παγωμένη εικόνα:** «Ομάδα»: Ένας – ένας παίρνουν μια στάση με θέμα «Είμαι μόνος... νιώθω μοναξιά». Στη συνέχεια παίρνουν μια στάση με θέμα «Έχω φίλους και νιώθω καλά». Ο εμπυχωτής ζητά να έρθουν και να πάρουν όλοι θέση κοντά σε έναν μαθητή (ένας ένας) και να δημιουργήσουν ένα γλυπτό με θέμα «Ανήκω και εγώ στην ομάδα». Αφού είναι έτοιμο, ο συντονιστής ακουμπά τον ώμο καθενός και ακούγεται μια λέξη σχετική με την έννοια της ομάδας ή με το συναίσθημα που τους διακατέχει εκείνη τη στιγμή. Όλοι γυρνούν διαδοχικά να δουν το γλυπτό.

A.6 Μια τάξη αγγελικά πλασμένη;

Όσο καλό κλίμα και να επικρατεί σε ένα σχολείο, είναι αδύνατο να αποφευχθούν οι συγκρούσεις μαθητών και μαθητριών. Άλλωστε αυτή είναι μία ευκαιρία να ασκηθούν τα παιδιά στην ειρηνική, δημοκρατική επίλυση συγκρούσεων με αίσθημα δικαιοσύνης και στόχο την αρμονική συνύπαρξη. Προς αυτή την κατεύθυνση προτείνεται η τεχνική της Σύσκεψης για τη Διαχείριση Συγκρούσεων.

Σκεφτείτε την τελευταία σύγκρουση που συνέβη στην τάξη και απαντήστε στις ακόλουθες ερωτήσεις:

Με ποιον τρόπο επιλύθηκε;

.....
.....
.....
.....
.....

Ποιος ήταν ο δικός σας ρόλος; Ποιος ήταν ο ρόλος των μαθητών;

.....
.....
.....
.....
.....

Πιστεύετε ότι λύθηκε το πρόβλημα ή θα επαναληφθεί η σύγκρουση; Γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....

Ακόμα κι αν έχουμε φτιάξει την τάξη μας σαν ένα ενταξιακό δημοκρατικό κύτταρο, μπορούμε να αποφύγουμε τις συγκρούσεις; Πώς πρέπει να εκπαιδευτούμε όλοι και όλες, ώστε να επιλύουμε γρήγορα και αποτελεσματικά τις διαφορές μας;

Άσκηση ομαδικότητας

- Εγώ, η ομάδα μου και η βαλίτσα επιβίωσης. Γράψτε σε ένα χαρτάκι με μεγάλα γράμματα το χαρακτηριστικό σας εκείνο που πιστεύετε ότι μπορεί να «απογειώσει» την ομάδα μας, να συμβάλει πραγματικά στο να γίνει καλύτερη (ένα επίθετο). Αφήστε το στο κέντρο του κύκλου (να φαίνονται όλα). Όποιος θέλει σηκώνεται και επιλέγει ένα (όχι το δικό του) και λέει γιατί το θεωρεί και εκείνος σημαντικό. Μαζεύουμε αυτά τα χαρτάκια και στη συνέχεια επαναλαμβάνουμε τη διαδικασία με το χαρακτηριστικό μας που πιθανόν να κάνει κακό στην ομάδα μας,

να την εμποδίσει να λειτουργήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Όποιος σηκώνεται και επιλέγει ένα αρνητικό χαρακτηριστικό, σκέφτεται πώς θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί. Κρατάμε τα θετικά σε μια «βαλίτσα επιβίωσης» και τα θυμόμαστε, τραβώντας ένα τυχαίο ή και όλα, εάν κάτι δεν πάει καλά.

Τ Η Σύσκεψη για τη Διαχείριση Συγκρούσεων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τεχνική, γιατί ουσιαστικά μαθαίνει με βιωματικό τρόπο στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς τη συνύπαρξη με τους άλλους και τη **δυναμική της ομάδας**.

Από τη στιγμή που «ακούμε» με ενεργητικό τρόπο τα αισθήματα και τις απόψεις των μαθητών, τους δίνουμε πολλαπλές θεωρήσεις και τρόπους να χρησιμοποιούν στρατηγικές διαχείρισης και επίλυσης συγκρούσεων, να αποφεύγουν την πόλωση, να προωθούν τον διάλογο και να μαθαίνουν ενεργώντας και χρησιμοποιώντας τη γνώση τους. Βασικός στόχος του Αναλυτικού Προγράμματος, εξάλλου, είναι η κοινωνική και συναισθηματική εκπαίδευση.

1. Αρχικά, οι μαθητές θα εξασκηθούν στη διαδικασία της ενεργητικής ακρόασης, θα μάθουν δηλαδή να ακούν με ενσυναίσθηση, να κατανοούν τη θέση του «άλλου» και να δείχνουν αποδοχή σεβόμενοι τη δυσκολία που βιώνει. Σημαντικό επίσης είναι να κατονομάζουν τα συναισθήματα και να περιγράφουν με ακρίβεια τις ανάγκες τους.
2. Στη συνέχεια, θα ασκηθούν στην εκτίμηση καταστάσεων και στην απαρίθμηση πιθανών λύσεων, για την επίλυση κάποιας σύγκρουσης.
3. Τέλος, θα εφαρμόσουν τη λύση που όλοι μαζί επέλεξαν και θα καθορίσουν και το πότε θα γίνει εκτίμηση της επιτυχημένης ή όχι εφαρμογής. Μέσα από την ομάδα και κατονομάζοντας το τι ακριβώς έγινε και όχι το ποιος έκανε, οι μικροί μαθητές μαθαίνουν την συνύπαρξη αλλά και την έννοια της συμβίωσης και του αλληλοσεβασμού.

Με αυτόν τον τρόπο διαπαιδαγωγούνται σε ζητήματα ανθρωπισμού, αξιοπρέπειας, αλληλεγγύης και δίκαιου αγώνα, ενώ αναπτύσσουν ενδιαφέρον για το κοινό καλό (Γκλιάου & Γουργιώτου, 2006). Η παραπάνω διαδικασία αναμένεται να δημιουργήσει σταδιακά ένα οικείο και φιλικό κλίμα μέσα στην τάξη, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από την ελευθερία έκφρασης απόψεων και αναγκών, καθώς και από τον σεβασμό για τις διαφορετικές απόψεις των συνομηλίκων.

Ειδικότερα, η Σύσκεψη για τη Διαχείριση Συγκρούσεων διαφέρει από τον Κύκλο Διαλόγου ως προς τη στοχοθεσία της, η οποία αφορά ακριβώς στη διαχείριση έκρυθμων καταστάσεων ή συγκρούσεων που καλείται να επιλύσει η ομάδα. Συγκαλείται *ad hoc*, εφόσον κάποιος μαθητής φέρει κάποιο πρόβλημα ή σύγκρουση που βίωσε στην ομάδα στον διευκολυντή εκπαιδευτικό προς συζήτηση – επίλυση.

Είναι πλέον πραγματικότητα αλλά και καλά τεκμηριωμένο πως και στο Νηπιαγωγείο, δυστυχώς, παρατηρούνται έντονες συγκρούσεις και περιστατικά ενδοσχολικής βίας. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε αρκετά δείγματα παιδιών, η επιθετικότητα αγγίζει τον υψηλότερο δείκτη στην ηλικία των τριών ετών (Hasan, Drolet, & Raquin, 2003). Η μετάβαση των παιδιών από την οικογένεια στο οργανωμένο περιβάλλον του Νηπιαγωγείου και

η προσπάθεια ένταξής τους σε ομάδες συνομηλίκων, αποτελεί μια δύσκολη περίοδο με αρκετές προκλήσεις που οφείλονται κυρίως σε χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος της τάξης του Νηπιαγωγείου που προωθούν κοινωνικές προκαταλήψεις, όπως ο σχεδιασμός δραστηριοτήτων, η στάση του εκπαιδευτικού και η ανεπαρκής σύνδεση οικογένειας-σχολείου (Γουργιώτου, 2008). Άλλωστε, όπως έχει τονίσει και ο Μπουραντάς (2002) η σύγκρουση είναι μία κατάσταση όπου η συμπεριφορά ενός ατόμου ή ομάδας σκόπιμα επιδιώκει να εμποδίσει την επίτευξη των στόχων ενός άλλου ατόμου ή ομάδας κάτι που στο Νηπιαγωγείο συμβαδίζει απόλυτα με το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών όπου αντιλαμβάνονται τον «άλλο» ως εμπόδιο και όχι ως συνεργάτη στη μάθηση αλλά και στο παιχνίδι. Αν όμως αντιμετωπίσουμε τη σύγκρουση ως μία φυσική εξέλιξη και κατάσταση κάθε κοινωνικής ομάδας θα διαπιστώσουμε πως η σύγκρουση είναι μια ανοιχτή ή κρυφή αντιπαράθεση που δεν έχει αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά (Ρουμπάνη, 2011). Οι συγκρούσεις είναι μέρος της ζωής και μπορεί να δημιουργούν ευκαιρίες για πρόοδο και μάθηση όπως και πεδίο βίωσης της ενσυναίσθησης και της διαδικασίας της ανάληψης απόφασης, πρωτοβουλίας και αυτορρύθμισης του ατόμου.

Στην προσχολική αγωγή αυτή η διαδικασία είναι αλληλένδετη με το αναλυτικό πρόγραμμα και την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων όπου αφηρημένες έννοιες σταδιακά μέσα από τη βιωματική μάθηση, αλλά και το παιχνίδι οδηγούν τα παιδιά στην αντίληψη του άλλου, στην ακρόαση του λόγου του και των αναγκών του. Βασικό εργαλείο σταδιακής καλλιέργειας αυτού θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι το παιχνίδι ρόλων είτε ενσαρκώνοντας οι ίδιοι οι μαθητές το συμβάν, είτε αποτυπώνοντάς το σε χαρτί μέσα από εικονογραφημένη ιστορία, είτε ως κουκλοθέατρο. Οι τεχνικές αυτές θα βοηθήσουν τα παιδιά να οπτικοποιήσουν αφηρημένες έννοιες αλλά και να προκαλέσουν συζήτηση γύρω από το θέμα ως παρατηρητές. Η τεχνολογία παρέχει μία μεγάλη ποικιλία εργαλείων που βοηθούν αρχικά στην αναγνώριση των συναισθημάτων και σταδιακά στη βίωση της ιστορίας από την πλευρά του πρωταγωνιστή. Φωτογραφίες, δημιουργία ψηφιακών ιστοριών και κόμικς από τα ίδια τα παιδιά είναι το αρχικό στάδιο για τη σταδιακή εξοικείωση με την παρατήρηση και αναγνώριση του προβλήματος.

Στο δημοτικό αλλά και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευσης, μπορεί να λάβει τα χαρακτηριστικά καινοτόμου προγράμματος ή να ενταχθεί στα εργαστήρια δεξιοτήτων. Μπορεί επίσης να αποτελέσει διδακτικό εργαλείο σε μαθήματα Ελληνικής ή Ξένων Γλωσσών, Ιστορίας, Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής, Θεατρικής Αγωγής, Καλλιτεχνικών κ.ο.κ. Στην περίπτωση αυτή, η τεχνική μπορεί να συνδυαστεί με επιπλέον δραστηριότητες, όπως την επεξεργασία λογοτεχνικού κειμένου, την προβολή ταινίας, την ανάλυση έργων τέχνης κ.ο.κ, που θέτουν πάσης φύσεως θέματα κοινωνικής αδικίας ή βίας, δημοκρατικής συνείδησης, πολιτειότητας, ενεργής δράσης κ.ο.κ.

Παράλληλα, μπορεί να αποτελέσει προϊόν συνδιδασκαλίας διαφορετικών ειδικοτήτων. Για παράδειγμα, ένα πρόγραμμα συναισθηματικής έκφρασης και διαχείρισης του θυμού, του άγχους ή του φόβου σε τάξεις Α΄ και Β΄ Δημοτικού μπορεί να συνδυάσει τα διδακτικά αντικείμενα της Αγγλικής Γλώσσας, των Καλλιτεχνικών και της Θεατρικής Αγωγής ως εξής: Στο μάθημα των Αγγλικών γίνεται κριτική επεξεργασία ενός παιδικού, λογοτεχνικού βιβλίου με λέξεις ή σύντομες φράσεις στα Αγγλικά. Στο μάθημα των Καλλιτεχνικών οι μαθητές ατομικά ή σε ομάδες αποτυπώνουν στο χαρτί τα συναισθήματα των χαρακτήρων του βιβλίου ή

δουλεύουν σε μια δική τους ιστορία ανάλογη αυτής που διδάσκονται. Στο μάθημα της θεατρικής αγωγής θα κληθούν να δραματοποιήσουν την ιστορία τους με τους διαλόγους τους να είναι ανάλογοι των φράσεων που έμαθαν στα Αγγλικά.

Ο/η εκπαιδευτικός που θα επιλέγει να υλοποιήσει το πρόγραμμα της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ μπορεί να επεκτείνει την εκπαίδευση των μαθητών, μέσα από παιχνίδια επικοινωνίας, σε θέματα όπως: η ενεργητική ακρόαση, τα μηνύματα - Εγώ, τα 12 εμπόδια επικοινωνίας (Gordon, 2011), η αξιοποίηση τεχνικών διαμεσολάβησης κ.ά. Το αντικείμενο της σχολικής διαμεσολάβησης, μάλιστα, μπορεί να αποτελέσει και θέμα Ερευνητικής Εργασίας και οι μαθητές να αναλάβουν ρόλο για τη διαχείριση συγκρούσεων σε όλο το σχολείο.

Θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στη σχολική διαμεσολάβηση που προτείνεται και από άλλους φορείς και οργανώσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον οδηγό που έχει εκδόσει η ΑΝΤΙΓΟΝΗ για τη Σχολική Διαμεσολάβηση Ομηλίκων⁶. Η Διαμεσολάβηση ως μέσο πρόληψης και καταπολέμησης της βίας μεταξύ συμμαθητών αποτελεί μια εναλλακτική προσέγγιση για τη διαχείριση των αντιπαραθέσεων μεταξύ ομηλίκων, μια εκπαίδευση πάνω στις αρχές του δημοκρατικού διαλόγου, της ενεργητικής ακρόασης, του σεβασμού και της ενσυναίσθησης. Τα εργαλεία της μη τυπικής εκπαίδευσης που χρησιμοποιεί η προτεινόμενη μεθοδολογία, δίνουν την πρωτοβουλία στους ίδιους τους μαθητές για ενεργό συμμετοχή στη σχολική ζωή και για δημιουργία μιας σχολικής κοινότητας που διέπεται από αρχές δικαιοσύνης, συνεργασίας και ειρηνικής συνύπαρξης. Παράλληλα, αποτελεί μια βιωματική προσέγγιση των προβλημάτων και των συγκρούσεων που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριες στην καθημερινότητα του σχολείου και δίνει το χώρο να τεθούν τα προβλήματα και να αναζητηθούν λύσεις, μέσα από την εξοικείωση με τις αρχές της Διαμεσολάβησης και την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ίδια η διαδικασία της Διαμεσολάβησης αναδεικνύει το ρόλο του σχολείου ως χώρο δημοκρατίας και συμμετοχής και ως βασικό τόπο έκφρασης της κοινωνικής υπόστασης των μαθητών/τριων.

⁶ ΑΝΤΙΓΟΝΗ-Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για το Ρατσισμό, την Οικολογία, την Ειρήνη και τη Μη Βία <https://www.antigone.gr/> και https://www.antigone.gr/Sxoliki_Diamesolavisi

A.7. Ποιος παίρνει τις αποφάσεις;

Η έννοια της δημοκρατίας είναι συνυφασμένη με τη συνέλευση. Πολλές φορές οι μαθητές και οι μαθήτριες αγνοούν ότι η συνέλευση δεν είναι συζήτηση, ούτε διάλογος, αλλά μια διαδικασία λήψης αποφάσεων. Δηλαδή η συνέλευση καταλήγει σε μία απόφαση που θα πρέπει να τηρηθεί από το σώμα της συνέλευσης.

Ας δούμε όμως τι λέει ο κανονισμός λειτουργίας μαθητικών κοινοτήτων⁷ σχετικά:

Άρθρο 2, παράγραφος 6. Με τον κανονισμό αυτό κατοχυρώνεται ο ρόλος των μαθητικών κοινοτήτων και αναπτύσσεται το πλαίσιο της δημοκρατικής ζωής στο σχολείο. Στους μαθητές απομένει να αξιοποιήσουν αυτές τις δυνατότητες, αναπτύσσοντας τις λειτουργίες των μαθητικών κοινοτήτων με τη συμμετοχή όλων των παιδιών στις διαδικασίες για λήψη των αποφάσεων με επεξεργασία απόψεων, ώστε οι μαθητές να έχουν γνώμη για τα θέματα που τους αφορούν. Με την υλοποίηση αυτού του κανονισμού και τη μαθητική πρωτοβουλία οι μαθητικές κοινότητες θα αποκτήσουν ουσιαστικό περιεχόμενο και θα συμμετέχουν ενεργά στη ζωή και στη λειτουργία του σχολείου.

Η Πρωτοβουλία για το άρθρο 12 επίσης έχει εκδώσει έναν οδηγό για τις μαθητικές συνελεύσεις⁸ αλλά και οι ίδιοι οι μαθητές μέσω των schooligans έχουν ασχοληθεί με τις μαθητικές κοινότητες⁹.

A

Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι αφήνετε να ακουστεί η φωνή των μαθητών/-τριών σας;

.....
.....
.....
.....
.....

A

Έχουν δικαίωμα γνώμης, π.χ., στην επιλογή των θέσεών τους; Δώστε κι αλλά παραδείγματα επιλογής.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

⁷ http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/Koinotites/0_8koinotites.pdf

⁸ http://inart12.org/images/Documents/H_Synelefsi_ton_Paidion.pdf

⁹ <https://www.schooligans.gr/articles/185>

A

Τι πιστεύετε ότι σας εμποδίζει ή τι σας διευκολύνει να τους δίνετε μεγαλύτερα περιθώρια έκφρασης και ικανοποίησης των αιτημάτων τους;

.....
.....
.....
.....
.....

A

Παρατηρήστε τον εαυτό σας και καταγράψτε συγκεκριμένα παραδείγματα.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Οι μαθητές και οι μαθήτριες συνήθως, **δεν έχουν λόγο** ως μέλη της κοινότητάς τους. Εξαναγκάζονται να αποδεχτούν τους κανόνες και τις προϋποθέσεις της μάθησής τους έτσι όπως ορίζονται από τρίτους.

Τ

Η **Σχολική Συνέλευση** είναι ο πιο σημαντικός θεσμός του σχολείου, καθώς εκεί ουσιαστικά συντελείται η συνδιαμόρφωση για θέματα που αφορούν στη σχολική μονάδα. Βιώνεται ο δημοκρατικός διάλογος και διαμορφώνονται σχέσεις ισονομίας που θα αποτελέσουν το φυτώριο μιας κριτικής παιδαγωγικής και απελευθερωτικής αγωγής. Η δράση αυτή βασίζεται στις αρχές της Δημοκρατίας και την προωθεί μέσα από τη συμμετοχή των μαθητών/-τριών, όπως άλλωστε και η ίδια η Δημοκρατία διασφαλίζεται μόνο μέσα από τη ενεργητική συμμετοχή όλων. Είναι δράση που ομαδοποιεί, συγκεντρώνει και έτσι ενδυναμώνει τεχνικές της Δημοκρατικής Παιδείας δημιουργώντας ένα σχολείο που αφορά στην μαθητική κοινότητα μαθητή γιατί οικοδομείται μαζί της.

Επομένως, η καθημερινή πρακτική του εκδημοκρατισμού της σχολικής μονάδας είναι εκείνη που δίνει πνοή και δύναμη στην έννοια της Δημοκρατίας και βοηθά τους μαθητές να την κατανοήσουν μέσα από τα δικά τους μάτια. Από κοινού, λοιπόν, χρειάζεται η ολομέλεια του τμήματος ή του σχολείου, αν δεν είναι εφικτό να είναι όλο το σχολείο, να οργανώνει την ημέρα της συνέλευσης. Στη συνέλευση οι εκπαιδευτικοί καλούνται να γίνουν ακροατές και να

«ακούν» με ενεργητικό τρόπο τα συναισθήματα και τις απόψεις των μαθητών. Σε αυτή τη διαδικασία τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι μαθητές με τον σεβασμό που απαιτείται στα ισότιμα μέλη, εξασκούνται στο να ακούν και να αποδέχονται τις διαφορετικές οπτικές γωνίες μιας θεματικής, να προωθούν τον διάλογο και να μαθαίνουν ενεργώντας. Άλλωστε οι αρχές της Δημοκρατίας εμπεδώνονται και μπορούν να αξιοποιηθούν (Bergman, 1990, Mullins, 1990) μόνο μέσα από την πρακτική εφαρμογή τους στην καθημερινότητα. Τα θέματα που συζητούνται στη συνέλευση ποικίλλουν, αλλά πάντα έχουν σχέση με τη ζωή στο σχολείο και τη βελτίωσή της. Πραγματοποιείται σε τακτά χρονικά διαστήματα, συμμετέχουν εκπαιδευτικοί και μαθητές, ενώ μπορεί να συμμετέχουν και άλλοι εργαζόμενοι στο σχολείο, καθαριστές, εκπρόσωπος του κυλικείου, βοηθητικό προσωπικό. Ο καθένας, ανεξάρτητα από την ηλικία του και τον ρόλο του, έχει δικαίωμα σε μία ψήφο. Αυτό, σημαίνει πως τα παιδιά συμβάλλουν και έχουν άποψη για το πώς θα είναι οργανωμένο το σχολείο τους ή η τάξη τους.

Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί πως οι μαθητές θα χρειαστούν χρόνο για να εξοικειωθούν με τις δεξιότητες αυτές, ωστόσο η συνέλευση και η προφορική έκφραση επιθυμιών και προβλημάτων καλλιεργεί ένα δημοκρατικό κλίμα και βοηθάει ιδιαίτερα τους μαθητές να αισθανθούν ενεργά μέλη του συνόλου, άλλωστε η δημόσια συζήτηση αποτελεί δέσμευση για την ανάληψη του ρόλου του πολίτη (Johnson, Johnson, 2016). Στο πλαίσιο αυτό βοηθούν ακόμα και οι αντιπαραθέσεις, γιατί ενισχύουν τη φωνή του κάθε μέλους και αυξάνουν τη σημασία της τήρησης των αποφάσεων.

Το **Νηπιαγωγείο** έχει ως απαραίτητη αφετηρία το δημοκρατικό παιδαγωγικό κλίμα και μπορεί να χρησιμοποιεί ποικίλες δραστηριότητες για τη μύηση του παιδιού σε βασικές αξίες και πρακτικές της Δημοκρατίας αλλά και την υποβοήθηση της κατανόησης της έννοιας του πολίτη. Μια ιδιαίτερα βιωματική δραστηριότητα προς αυτή την κατεύθυνση είναι και η Σχολική Συνέλευση. Τα παιδιά δεν εσωτερικεύουν αδιάκριτα τις συνήθειες του κοινωνικού τους περιβάλλοντος αλλά προσπαθούν να τις αντιληφθούν μέσα από την κοινωνική πραγματικότητα στην οποία συμμετέχουν οι ίδιοι και οι συνομήλικοί τους (Thornberg & Elvstrand, 2012).

Η Σχολική Συνέλευση μπορεί να πραγματοποιείται τακτικά, μία ή δύο φορές/εβδομάδα, να συμμετέχουν οι νηπιαγωγοί και των άλλων τμημάτων, ενώ το κάθε παιδί, ανεξάρτητα από την ηλικία του και τον ρόλο του, να έχει δικαίωμα σε μία ψήφο. Η καταγραφή των πρακτικών σε ένα τετράδιο, βιβλίο ή ακόμα και σε μεγάλο χαρτί του μέτρου, αποτυπώνει τη διαδικασία και λειτουργεί ως η συλλογική μνήμη της ομάδας για τα θέματα που την απασχόλησαν. Υπάρχει προσβάσιμο σε κάθε μαθητή και αποτελεί εργαλείο χρήσης κάθε φορά που η ομάδα θέλει να δει πώς λειτούργησε ή τι λύση έδωσε ή ακόμα και να αξιολογήσει τα ίδια της τα βήματα.

Στο **Δημοτικό και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση** η συνέλευση μπορεί να συγκαλείται τακτικά, κατά προτίμηση μια φορά την εβδομάδα, και να κρατάει από δεκαπέντε λεπτά έως μία διδακτική ώρα, ανάλογα με τις ανάγκες. Ιδιαίτερα θα ταίριαζε στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής (Ε΄ και Στ΄). Την ημέρα εκείνη οι μαθητές γράφουν το θέμα που προτείνουν για συζήτηση μαζί με το όνομά τους. Πριν την έναρξη της συνέλευσης οι μαθητές σε ολομέλεια ομαδοποιούν, αν είναι εφικτό, τα θέματα. Στη συνέχεια, με κλήρωση ή ψηφοφορία ή όποιον άλλο τρόπο προτείνει η συνέλευση, επιλέγεται ο συντονιστής, ο επιβλέπων τον χρόνο ομιλίας και ο γραμματέας. Ιεραρχούνται τα θέματα που θα συζητηθούν και συμφωνείται ο χρόνος

ομιλίας κάθε παιδιού που δηλώνει πως θέλει να μιλήσει. Κάθε παιδί έχει μία καρτέλα με το όνομά του που σηκώνει όταν θέλει να μιλήσει. Ο γραμματέας κρατάει τα πρακτικά στο βιβλίο «Ζωή της τάξης» και είναι ένας σοβαρός λόγος για να μάθουν όλοι να γράφουν καλά. Οι ενήλικες συμμετέχουν ισότιμα με τα παιδιά. Μπορεί να αποφασιστούν κριτήρια για τα θέματα που θα συζητούνται και να οριστούν κανόνες για τη διεξαγωγή της συζήτησης. Ο συντονιστής υπενθυμίζει τους κανόνες διαλόγου, ενώ ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει μόνο όταν δεν μπορεί να τηρηθεί η διαδικασία ή όταν γίνεται ψηφοφορία ως ισότιμο μέλος της ομάδας.

Η συνέλευση είναι ένας θεσμός που αποκτά την αξία του από τη δέσμευση και την υλοποίηση των αποφάσεων που λαμβάνει.

Είναι σημαντικό οι μαθητές να βιώνουν τα αποτελέσματα των πράξεών τους.

Δυστυχώς, στη Δευτεροβάθμια, παρά την αναμενόμενη ωρίμαση και την απαίτηση σοβαρότητας και υπευθυνότητας, και παρόλο που υφίσταται ο θεσμός των μαθητικών συμβουλίων, δεν αξιοποιείται επαρκώς η συνέλευση, ούτε στην οργάνωση της σχολικής ζωής ούτε ως εργαλείο καλλιέργειας της ενεργού πολιτειότητας. Σύμφωνα με έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη, τα συμβούλια των μαθητών χρειάζεται να ανανεωθούν και να υποστηριχθούν περισσότερο¹⁰.

Η **Σοσιακρατική Κυκλική Μέθοδος** θα μπορούσε να εισαχθεί στη σχολική ζωή ως ένας τρόπος λήψης αποφάσεων με συναίνεση, καθώς εφαρμόζεται ήδη και κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος στα δημοκρατικά σχολεία σε Ευρώπη και Αμερική. Ακολουθούν αναλυτικές οδηγίες για τη διεξαγωγή μιας σοσιακρατικής συνάντησης τάξης.

¹⁰ <https://www.synigoros.gr/resources/20170915-stoixeia-sympersmata-erevnasmk.pdf>

A.8 Σοσιακρατική Κυκλική Μέθοδος

Η Σοσιακρατική Κυκλική Μέθοδος (ΣΚΜ) είναι ένας τρόπος οργάνωσης ο οποίος με την χρήση τεσσάρων βασικών αρχών μπορεί να διαμορφώσει και να οδηγήσει οργανισμούς και ομάδες ανθρώπων να λειτουργούν με βάση την ισοτιμία στη λήψη των αποφάσεων¹¹.

Οι τέσσερις βασικές αρχές της ΣΚΜ είναι:

1. Η Αρχή της συναίνεσης καθορίζει τις αποφάσεις
2. Η Αρχή του κύκλου
3. Η Αρχή της διπλής σύνδεσης
4. Η Αρχή των ανοιχτών εκλογών για την κατανομή ρόλων και αρμοδιοτήτων.

Επειδή το θέμα του κεφαλαίου είναι η συνέλευση, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην πρώτη από τις τέσσερις αρχές, σύμφωνα με την οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται με τη μέθοδο της συναίνεσης και ακούγονται όλες οι φωνές. **Συναινώ** σε μια πρόταση δεν σημαίνει απαραίτητα ότι συμφωνώ απόλυτα και ρητά, αλλά ότι συμφωνώ στην παρούσα φάση, ότι δηλαδή δεν πιστεύω ότι είναι κακή απόφαση για τον κύκλο μου.

Για τη Σοσιακρατία **η συναίνεση καθορίζει την απόφαση**. Αυτό σημαίνει ότι και άλλες μέθοδοι λήψης αποφάσεων (για παράδειγμα, η ψηφοφορία με πλειοψηφία) μπορούν να χρησιμοποιηθούν, εάν προηγουμένως τα μέλη του κύκλου έχουν συμφωνήσει στη χρήση μιας τέτοιας μεθόδου με συναίνεση. Ανάλογα με το μέγεθος του κύκλου μπορούμε να επιλέξουμε η λήψη απόφασης να γίνει πλειοψηφικά, εφόσον όλοι συναινέσουν σε αυτό (για παράδειγμα στη Γενική Συνέλευση του σχολείου, στην οποία υπάρχει μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων). Πάντα όμως είναι σημαντικό να μπορούν να λάβουν τον λόγο όλοι, να ακούγονται όλες οι απόψεις και όσο είναι δυνατόν να περιλαμβάνονται όλες οι απόψεις στις αποφάσεις. Ακολουθεί η παρουσίαση της τυπικής δομής μιας σοσιακρατικής συνέλευσης

Η σοσιακρατική συνάντηση (συνέλευση)

Πολύ σημαντικά για την αποτελεσματική διεξαγωγή μιας συνάντησης είναι **η τοποθέτηση των συμμετεχόντων σε κύκλο** (ώστε να υπάρχει οπτική επαφή, επομένως και εξωλεκτική επικοινωνία) και **η σωστή προετοιμασία** (η ατζέντα με τυχόν έγγραφα που χρειάζονται μελέτη να έχουν δοθεί στα μέλη του κύκλου νωρίτερα, ώστε να προλάβουν να ενημερωθούν).

Σε όλη τη διάρκεια της συνάντησης **μιλάμε όλοι με τη σειρά που έχουμε στον κύκλο**, με προσοχή ως προς τον χρόνο ώστε να διασφαλίσουμε την ισότητα και το να ακουστούν όλες οι φωνές/γνώμες. Ο **συντονιστής** (ο/η πρόεδρος της τάξης ή όποιος/-α έχει επιλεγεί για να αναλάβει τον συντονισμό) **ανοίγει τη συνάντηση**, καλωσορίζει τα μέλη (αναφέρει ίσως τον λόγο της σημερινής συνάντησης, π.χ. “Είναι η 3η τακτική μας προγραμματισμένη συνάντηση”). Η συνάντηση ολοκληρώνεται σε τρία στάδια:

¹¹ Περισσότερα για τη ΣΚΜ στην Ελλάδα και τα εκπαιδευτικά προγράμματα για τη μέθοδο θα βρείτε στην επίσημη ιστοσελίδα: <https://www.sociocracy.gr/>

1. Ο κύκλος ανοίγματος

- Το κάθε μέλος παίρνει τον λόγο για λίγα λεπτά, για να εκφράσει πώς αισθάνεται αυτή τη στιγμή και ίσως να μοιραστεί και κάτι που είναι σημαντικό για εκείνο.
- Όλα τα μέλη του κύκλου συντονίζονται μεταξύ τους και συνδέονται με τον κοινό στόχο. Κατά τη διάρκεια του κύκλου ανοίγματος, οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να κάνουν μια ομαλή μετάβαση από τις προηγούμενες δραστηριότητές τους στη επικείμενη συνάντηση του κύκλου.
- Καταγράφονται οι απόντες.

2. Οργανωτικά

Αποφασίζονται με τη συναίνεση όλων τα οργανωτικά ζητήματα: Η διάρκεια της συνέλευσης, ο υπεύθυνος για τα πρακτικά (της τρέχουσας συνάντησης), η ημερομηνία της επόμενης συνάντησης, τα θέματα που θα συζητηθούν και η προτεραιοποίηση της ατζέντας, δηλαδή ποιο θέμα θα συζητηθηθεί πρώτο, ποιο δεύτερο κ.ο.κ..

3. Η συζήτηση των θεμάτων της ατζέντας

- *Ενημερώσεις:* Μια καλή πρακτική για τη συνεχή διάχυση της πληροφορίας στον κύκλο είναι το πρώτο θέμα να είναι οι ενημερώσεις, ανακοινώσεις και οι αναφορές από τα μέλη που έχουν αρμοδιότητες εντός του κύκλου ή βασικό ρόλο σε άλλους κύκλους. Εάν στη διάρκεια των ανακοινώσεων προκύπτουν συζητήσεις, θα πρέπει να εξεταστεί εάν προκύπτει κάποιο θέμα προς ένταξη στην ατζέντα.
- *Διαχείριση των θεμάτων για την δημιουργία συναινετικών αποφάσεων:* Για να ληφθεί μια απόφαση, είναι χρήσιμο να συγκροτήσουμε πρώτα μια εικόνα και επιχειρηματολογία επί του θέματος. Ιδανικά η παρουσίαση έχει ετοιμαστεί εκ των προτέρων και γνωρίζουμε ήδη ποιος θα παρουσιάσει το θέμα, αν πρόκειται για ενημέρωση απλή ή για ενημέρωση και λήψη απόφασης, καθώς και τον χρόνο που θα διαρκέσει. Στη συνέχεια πραγματοποιείται συζήτηση με την οποία θα αξιολογηθεί και βελτιστοποιηθεί η επιχειρηματολογία, ώστε να διαμορφωθεί μια κοινώς συναινούμενη πρόταση. Για την καθοδήγηση της διαδικασίας αυτής τα παρακάτω **βήματα** έχουν αποδειχθεί χρήσιμα:

α) Η φάση διαμόρφωση της εικόνας: Ο συντονιστής καλεί τον εισηγητή του θέματος να παρουσιάσει το θέμα. Στη συνέχεια ο συντονιστής διερευνά και διασταυρώνει αν το θέμα είναι σαφές στα υπόλοιπα μέλη του κύκλου. Αν όχι, τίθενται ερωτήσεις. Σε αυτή τη φάση δεν εκφράζονται απόψεις, απλώς απαντώνται τα ερωτήματα. Μετά την παρουσίαση που έχει ήδη κάνει ο εισηγητής (που όπως αναφέραμε την έχει ετοιμάσει και έχει υπολογίσει χρόνο και ποιο είναι το ζητούμενο) πραγματοποιούνται ένας ή δύο κύκλοι ερωτήσεων από τους συμμετέχοντες στον κύκλο, ως προς το θέμα που ήδη παρουσιάστηκε. Μέσω των ερωτήσεων δίνεται η ευκαιρία και ο χρόνος βαθύτερης κατανόησης όσων παρουσιάστηκαν και είναι σημαντικό σημείο πριν από την επόμενη φάση. Ο συντονιστής επιδιώκει έναν ή και δύο γύρους ερωτήσεων. Τις απαντήσεις τις δίνει συνήθως ο εισηγητής.

β) Η φάση διαμόρφωσης γνώμης: Σε αυτό το σημείο ο συντονιστής συντονίζει

έναν γύρο στον οποίο όλοι έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με το θέμα. Μετά από αυτό μπορεί να υπάρξει ένας δεύτερος γύρος με αποτέλεσμα την περισυλλογή επιπλέον στοιχείων και κριτηρίων, τα οποία συνοψίζονται στο τέλος από τον συντονιστή.

γ) Η φάση σχηματισμού αποφάσεων: Με βάση τα παραπάνω ο συντονιστής διαμορφώνει μια τελική πρόταση και αιτείται η συναίνεση του κύκλου. Τα μέλη του κύκλου ψηφίζουν ως εξής:

- Είτε συναινούν με την πρόταση,
- Είτε έχουν αντίρρηση αλλά δεν είναι σοβαρή και επιτρέπουν την υλοποίηση της πρότασης,
- Είτε έχουν βαρυσήμαντη αντίρρηση και δεν επιτρέπουν τη λήψη αυτής της απόφασης.

Στην τελευταία περίπτωση το μέλος που δηλώνει βαρυσήμαντη αντίρρηση οφείλει να τη στηρίξει με επιχειρήματα και συνήθως ακολουθεί ένας νέος γύρος άποψης (διαμόρφωσης γνώμης) ή ο συντονιστής προχωρά στη σύνταξη νέας πρότασης. Ακολουθείται η ίδια διαδικασία ώσπου ο κύκλος να φτάσει σε μια πρόταση στην οποία μπορούν να συναινέσουν όλα τα μέλη. Σε αυτή τη φάση δεν πραγματοποιείται επιπλέον συζήτηση παρά μόνο ως προς την αναζήτηση λύσεων όταν εκδηλώνονται βαρυσήμαντες αντιρρήσεις.

Τα βήματα αυτά ακολουθούνται για το κάθε θέμα που συζητείται. Όταν καταλήγουμε σε απόφαση, προχωράμε στο επόμενο θέμα. Σε περίπτωση που δεν επιτυγχάνεται συναίνεση, είτε μεταφέρουμε τη συζήτηση για επόμενη συνεδρίαση είτε απευθυνόμαστε στον γενικότερο κύκλο (π.χ. Το 5μελές στο 15μελές) είτε απορρίπτουμε το θέμα.

4. Ο κύκλος κλεισίματος

Σε αυτό το μέρος γίνεται απολογισμός της ποιότητας της συνάντησης με στόχο τη μελλοντική βελτίωση των συναντήσεων του κύκλου. Οι ακόλουθες ερωτήσεις είναι βοηθητικές στη καταμέτρηση αυτή:

- Πώς χρησιμοποιήθηκε ο χρόνος;
 - Πώς χρησιμοποιήθηκε η αρχή της συναίνεσης;
 - Πώς ο συντονιστής οδήγησε τη συνάντηση;
- Τέλος, ο συντονιστής κλείνει τη συνάντηση του κύκλου.

Σε μικρότερες ηλικίες -τουλάχιστον στην αρχή- είναι καλύτερα ο συντονισμός των συναντήσεων να γίνεται από τον/την εκπαιδευτικό, προσέχοντας πάντα να μην παρεμβαίνει με την προσωπική του γνώμη στη λήψη των αποφάσεων, εκτός φυσικά αν υπάρχει θέμα

νομιμότητας αυτών (οπότε οφείλει να ενημερώσει τους μαθητές σχετικά). Όμως όσο τα παιδιά εξοικειώνονται με τη διαδικασία είναι σκόπιμο να αναλαμβάνουν τα ίδια όλους τους ρόλους και μάλιστα συστήνεται ο συντονισμός και η τήρηση των πρακτικών να είναι ρόλοι που εναλλάσσονται ανά συγκεκριμένα διαστήματα που ο κύκλος θα ορίσει. Η ΣΚΜ είναι ιδανική μέθοδος για εργασία σε μικρούς κύκλους (3 ως 12 ατόμων), γιατί έτσι επιτυγχάνεται ταχύτητα στη λήψη αποφάσεων, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε μεγαλύτερους κύκλους.

Για να λειτουργήσει, έχει σημασία τα μέλη του κύκλου να έχουν όλα ξεκάθαρο και κοινό στόχο. Μια καλή πρόταση είναι η πρώτη συνάντηση του κύκλου να έχει αυτό ακριβώς το θέμα, δηλαδή τη στοχοθεσία του κύκλου. Επίσης σημαντικός είναι ο διαχωρισμός των αποφάσεων σε *αποφάσεις πολιτικής* και *αποφάσεις διεκπεραιωτικές*. Κατά κανόνα στη ΣΚΜ δεν ασχολούμαστε τόσο με τη λεπτομέρεια της υλοποίησης μιας απόφασης (συνήθως ανατίθεται σε κάποιο/κάποια μέλη του κύκλου) αλλά κυρίως με τις βασικές αποφάσεις (αποφάσεις πολιτικής), που είναι σημαντικές και δεσμεύουν όλα τα μέλη του κύκλου.

Σκόπιμο είναι να αποφεύγονται η αυστηρή καθοδήγηση ή η αποστέρηση από τον μαθητή της δυνατότητας προσωπικής επιλογής μέσα από ειλημμένες αποφάσεις, καθώς μπορεί να επιφέρουν αρνητικά συναισθήματα όπως απάθεια, αδιαφορία ή έντονες αντιδράσεις, όπως θυμό και άγχος. Στον αντίποδα, η υπευθυνότητα, η ενεργή συμμετοχή και η αυτορρύθμιση καλλιεργούνται με βιωματικό τρόπο, εφόσον ο μαθητής βρεθεί σε περιβάλλον αποδοχής και συμπεριληψης που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις να δοκιμάζει τις ικανότητες και δυνατότητές του.

Στο πλαίσιο αυτό, η Σχολική Συνέλευση αποτελεί κορυφαία, άτυπη μορφή μάθησης, όπου ο μαθητής καλείται να συμμετέχει ενεργά, να σκέφτεται κριτικά, να επιχειρηματολογεί διατυπώνοντας την άποψή του χωρίς φόβο, να επιλέγει την πρόταση που του ταιριάζει και να την ψηφίζει, να αναλαμβάνει υπευθυνότητες και καθήκοντα αυτοβούλως χωρίς το άγχος της βαθμολογικής αξιολόγησης λόγω χαμηλών επιδόσεων. Το μήνυμα που λαμβάνει ο μαθητής μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι εκείνο της εμπιστοσύνης και του σεβασμού στο άτομό του ως ισότιμου μέλους της σχολικής κοινότητας στην οποία ανήκει και καλείται να συνδιαχειριστεί / συνδιαμορφώσει ισότιμα.

Στο πλαίσιο αυτό, υπάρχει πλούσια θεματολογία που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ημερήσιας διάταξης σε συνελεύσεις τμημάτων, τάξεων ή και όλης της σχολικής μονάδας, όπως ο καθορισμός δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μαθητών και καθηγητών, η καθαριότητα, η ασφάλεια στον προαύλιο χώρο και η διαμόρφωση φιλικού περιβάλλοντος, οργανωμένα παιχνίδια, εκδρομές – επισκέψεις – σχολικές εκδηλώσεις – γιορτές – διαχείριση κρίσεων – βίαιων περιστατικών, συγκρούσεις κ.ο.κ. Οι μαθητές μπορούν να αποφασίζουν, να προγραμματίζουν και να συμμετέχουν στη διοργάνωση εκδηλώσεων, στο άνοιγμα του σχολείου στην κοινότητα, σχεδιάζοντας δράσεις και αναπτύσσοντας επαφές με τον Σύλλογο Γονέων, με επιστήμονες, λογοτέχνες, επαγγελματίες και τοπικούς φορείς, αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της σχολικής ζωής και καλλιεργώντας δεξιότητες ενεργού πολίτη. Όλα τα παραπάνω μπορούν να συνδεθούν και με την υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων και ερευνητικών εργασιών δίνοντας νόημα στη σχολική καθημερινότητα και προάγοντας το σχολείο σε φορέα καλλιέργειας δεξιοτήτων ζωής.

A.9 Εστιάζοντας στον ρόλο του εκπαιδευτικού

Ο εκπαιδευτικός είναι δίπλα σε κάθε μαθητή και σε όλη την ομάδα επιδεικνύοντας δεξιότητες, όπως ενεργητική ακρόαση, ενσυναισθηματική κατανόηση, αποδοχή, και εμπνέοντας εμπιστοσύνη. Προσπαθεί να δημιουργεί κλίμα ασφάλειας και να εμπυχώνει, ενώ ως προσωπικότητα χρειάζεται να επιδεικνύει γνησιότητα και ειλικρίνεια, καθώς και να μπορεί να αναγνωρίζει τα όριά του/της. Ταυτόχρονα, ενισχύει το σεβασμό στα προσωπικά χαρακτηριστικά κάθε μαθητή/-τριας, καθώς η ισότητα των παιδιών και η ισότιμη αντιμετώπιση είναι πρωταρχικής σημασίας. Συνεπώς, ο/η εκπαιδευτικός «χτίζει» και υποστηρίζει τη δημοκρατία ως στάση ζωής. Ως εκ τούτου:

A. Σε επίπεδο τάξης:

☒ Επιδιώκει τη διαμόρφωση διευκολυντικού κλίματος που θα συμβάλει στην εξέλιξη της δυναμικής της ομάδας στο πλαίσιο της αυτορρύθμισης, της αμοιβαιότητας, της εμπιστοσύνης και του αλληλοσεβασμού, ώστε σε ατομικό επίπεδο να εδραιωθεί η αίσθηση της ασφάλειας και του ανήκειν.

B. Σε ατομικό επίπεδο:

☒ Ενθαρρύνει και εμπυχώνει το κάθε πρόσωπο ξεχωριστά, ώστε να ενισχύει την αίσθηση αυτοπεποίθησης και εμπιστοσύνης στον εαυτό, για να διευκολύνει την αρμονική ένταξή του στην ομάδα και τη σχολική κοινότητα, τη συνεργατικότητα και συμμετοχή του.

☒ Επαινεί με γνησιότητα τους μαθητές, ώστε να αναγνωρίζουν γιατί ακριβώς επιβραβεύονται και να αποκτούν μια εικόνα για το καλό επίπεδο των ικανοτήτων, των αξιών και των επιδόσεών τους και όχι μόνο για τα αποτελέσματα / βαθμούς. Ο έπαινος και ο σχολιασμός πρέπει να είναι επεξηγηματικός, π.χ. αντι για “μπράβο”, “καλή δουλειά”, μπορεί να ειπωθεί “συγχαρητήρια για την επιμονή σου / για το καλό αποτέλεσμα / για τη βελτίωση / για την καλή σου πρόθεση να βοηθήσεις...”.

☒ Προωθεί το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση ιδεών.

☒ Εξατομικεύει την ενδυνάμωση της κοινωνικής και προσωπικής ωρίμανσης σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε μαθητή/-τριας.

Ορίζω μια συγκεκριμένη μέρα και ώρα που αφιερώνω για την υποστήριξη και την εξατομικευμένη παρέμβαση στην τάξη.

Επιπλέον, ο/η εκπαιδευτικός, εφόσον έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη των μαθητών/-τριων, είναι σημαντικό να επιδιώκει **εξατομικευμένη επικοινωνία** με μαθητές που παρατηρεί ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες, όπως στην αποδοχή τους από τους άλλους. Η διακριτική παρέμβασή του στην περίπτωση αυτή μπορεί να είναι καθοριστικής σημασίας. Δεδομένου ενός σοβαρού προβλήματος και σε συνεννόηση με τον μαθητή, που τον εμπιστεύεται και του το επιτρέπει, θα μπορούσε να προωθήσει το προς επίλυση πρόβλημα προς το υπόλοιπο τμήμα, προς τους συναδέλφους ή τους γονείς.

Ποια εξατομικευμένη υποστήριξη χρειάζονται οι μαθητές μου;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Πώς μπορώ να δράσω;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ενδεικτική άσκηση κοινωνιογράμματος:

- Ζητήστε ατομικά από τους μαθητές και τις μαθήτριες να γράψουν σε ένα χαρτάκι τα ονόματα δύο παιδιών με τα οποία θα ήθελαν να συνεργαστούν σε ένα ομαδικό παιχνίδι. Συγκεντρώστε όλα τα χαρτάκια. Στη συνέχεια αποτυπώστε σε ομόκεντρους κύκλους τα πιο δημοφιλή παιδιά, τα λιγότερο δημοφιλή και τα μη δημοφιλή παιδιά. Μπορείτε να συνδέσετε τα ονόματα με βέλη που να δείχνουν τα ζευγάρια προτίμησης. **ΠΡΟΣΟΧΗ:** Το κοινωνιογράμμα δεν κοινοποιείται στην τάξη, αποτελεί εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού, προκειμένου να οργανώσει την παρέμβασή του.

Ενδεικτικές ερωτήσεις για την ενίσχυση του αυτοσυναισθήματος:

- ❖ **Διερεύνηση εξαιρέσεων και αποθεμάτων (resources):** όταν κάποιος μαθητής έρχεται αντιμέτωπος με κάποια πρόκληση ο εκπαιδευτικός μπορεί να τον κατευθύνει και να του δείξει πώς μπορεί να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις βασιζόμενος στις προηγούμενες εμπειρίες του, ειδικά σε προηγούμενες σχετικές εμπειρίες με θετική έκβαση, ενισχύοντας την πεποίθηση ότι διαθέτει ό,τι χρειάζεται για να τα καταφέρει, έστω και σε κάποιον βαθμό. Μέσα από την εξάσκηση στην τάξη οι μαθητές θα μάθουν να εμπιστεύονται περισσότερο τις ικανότητές τους και να ψάχνουν τα βοηθητικά στοιχεία από τις προηγούμενες εμπειρίες τους. Μπορούν επίσης σταδιακά να θέτουν οι ίδιοι τις κατάλληλες ερωτήσεις στον εαυτό τους, ώστε να βρίσκουν λύσεις μέσα από τις γνώσεις και τις εμπειρίες που ήδη έχουν. Ερωτήσεις που μπορούν να βοηθήσουν:

- Ποιες παρόμοιες εμπειρίες είχες στο παρελθόν;
- Το έχεις ξανακάνει;
- Ποια φορά μπόρεσες να το κάνεις λίγο καλύτερα απ' ό,τι συνήθως;
- Ποιος/τι σε βοήθησε;
- Τι διαδικασία ακολούθησες;
- Τι μπορούμε να αξιοποιήσουμε από τις προηγούμενες εμπειρίες για να αντιμετωπίσουμε τώρα την πρόκληση;
- Κάτι που έχεις ξανακάνει και λειτούργησε και μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε και πάλι;
- Πότε δουλεύεις/σκέφτεσαι/λειτουργείς καλύτερα;

❖ **Ερωτήσεις κλίμακας:** όταν οι μαθητές πρέπει να κάνουν κάτι που τους αγχώνει, οι ερωτήσεις κλίμακας μπορούν να τους βοηθήσουν, ώστε να οργανώνουν τη δράση τους για να πετύχουν τον στόχο τους.

Οι ερωτήσεις κλίμακας είναι της μορφής:

- Από το 0 έως το 10 πού θα έβαζες τον στόχο σου;
- Σε ποιο σημείο βρίσκεσαι εσύ;
- Γιατί βρίσκεσαι σε εκείνο το σημείο και όχι πιο κάτω;
- Τι έχεις καταφέρει για να είσαι σε αυτό το σημείο;
- Ποιο θα ήταν το πρώτο/επόμενο βήμα για να φτάσεις στον στόχο σου;
- Τι θα σε βοηθήσει να κάνεις το επόμενο βήμα;
- Πότε υπολογίζεις ότι θα μπορέσεις να κάνεις το επόμενο βήμα;

Οι μαθητές μαθαίνουν να βάζουν ρεαλιστικούς, μετρήσιμους, χρονικά περιορισμένους και θετικά προσδιορισμένους στόχους, σπασμένους σε μικρούς υπο-στόχους και να αξιοποιούν όλα τους τα αποθέματα. Έτσι μειώνεται η αναβλητικότητα, η ματαιότητα και η παραίτηση, ενώ η κατάκτηση μικρών στόχων που οδηγούν προς έναν μεγαλύτερο και η πίστη ότι έχουν εργαλεία για να τον πετύχουν, ενισχύει την αυτοπεποίθηση και ως συνέπεια το αυτοσυναίσθημα.

❖ **Ευκαιρίες μοιράσματος και συμβίωσης:** Για την ενίσχυση της σχολικής επιτυχίας και της ομαδικότητας μπορείτε να δίνετε ευκαιρίες να μοιράζονται οι μαθητές ό,τι τους ενδιαφέρει: για παράδειγμα, ορίστε το τελευταίο δεκάλεπτο της πέμπτης ώρας κάθε Δευτέρας ως την ώρα της νεολαίας και αφήστε τους να σχηματίσουν ομάδες και να παρουσιάσουν σε ομάδες τα χόμπυ τους, προτάσεις για εξόδους, κινηματογράφο, μουσική, βιντεοπαιχνίδια κ.λπ.

Ο Μπίκος (1990) επισημαίνει τη σπουδαιότητα των κοινωνικών σχέσεων με τους συμμαθητές, καθώς είναι πολυπληθέστερες των οικογενειακών, ισότιμες, συντροφικές αλλά ταυτόχρονα λιγότερο σταθερές, λιγότερο ασφαλείς και κατ' επέκταση, λιγότερο καταπιεστικές. Στο ίδιο έργο του χρησιμοποιεί την κοινωνιομετρία για να μελετήσει αυτές τις σχέσεις. Ορίζει τη σχολική τάξη ως ένα πεδίο όπου διεξάγεται το κοινωνικό παιχνίδι της έλξης ή της απώθησης, της επικράτησης ή της ήττας. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να αναγνωρίσει τις δυναμικές της ομάδας εφαρμόζοντας κοινωνιομετρικά τεστ και σχηματίζοντας ομάδες εργασίας που θα περιλαμβάνουν μαθητές με ποικίλες δυνατότητες επίδοσης και

διαφορετικό κοινωνικό κύρος. Επίσης η μεταβολή της σχολικής τάξης από τυπική ομάδα σε άτυπη ομάδα, χωρίς συγκρούσεις, και τη μάθηση να εκπορεύεται από τα ενδιαφέροντα της ομάδας αυξάνει την απόδοσή της.

Η κοινωνιομετρία όμως δεν περιορίζεται στις ομάδες εργασίας και δεν βασίζεται μόνο στη διάκριση επιθυμητών και απορριπτέων συμμαθητών. Οι στρατηγικές που εμφανίζει ένα άτομο όταν έρχεται σε με μία ομάδα είναι είτε “προς την ομάδα”, είτε “εναντίον της ομάδας”, είτε “μακριά από την ομάδα”. Έτσι οι κατηγορίες των αποκλειόμενων μελών είναι δύο, αυτή των απορριπτέων και αυτή των απομονωμένων / αγνοημένων. Οι Nowcomb, Bukowski & Pattee (1993), επιχειρούν μια μετα-ανάλυση των διπολικών κοινωνιομετρικών καταγραφών και επιμερίζουν 4 κατηγορίες, ανάλογα με το κύρος τους στην ομάδα των συνομηλίκων:

1. Επιθετικότητα (aggression), εμφανίζεται κυρίως στα παραμελημένα παιδιά,
2. Απόσυρση (withdrawal), κυρίως στα παιδιά που η ομάδα απορρίπτει,
3. Κοινωνικότητα (sociability), στα δημοφιλή και τα αμφιλεγόμενα παιδιά, και
4. Γνωστικές ικανότητες (cognitiveabilities), κυρίως στους δημοφιλής μαθητές.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως η μοναξιά που βιώνουν οι μαθητές που αποκλείονται από την ομάδα της τάξης είναι ένα πραγματικό, συνειδητό και δυσάρεστο συναίσθημα ήδη από την προσχολική ηλικία (Cassidy&Asher, 1992).

A.10 Ο αναστοχαστικός εκπαιδευτικός είναι ο χειραφετημένος δάσκαλος

Επιστέγασμα επιστέγασμα όλων όσων έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα είναι ο *αναστοχασμός*, που επιτρέπει σε κάθε εκπαιδευτικό να αξιολογεί τις επιλογές του, να επανασχεδιάζει την καθημερινή διδακτική πράξη και να λειτουργεί ως δάσκαλος-ερευνητής. Επικεντρώνεται, με δύο λόγια, στη διασφάλιση ενός συνεχούς απελευθερωτικής αγωγής μέσα από τη δημιουργία κλίματος εμπύχωσης, αλληλεγγύης, αποδοχής και σύμπραξης για τον εκδημοκρατισμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Τ Εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού που προάγει τη δημοκρατία στην τάξη του είναι οι **μαθητοκεντρικές αρχές** και οι **καινοτόμες διδακτικές μέθοδοι**, καθώς προσβλέπουν στην αφύπνιση και καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, της συναισθηματικής νοημοσύνης, της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της ελεύθερης έκφρασης και της αυτενέργειας:

- ☒ *Η συνεργατική μάθηση*, στην οποία οι μαθητές οργανώνονται σε ομάδες εργασίας όπου κυριαρχεί η συνεργασία, η αλληλοϋποστήριξη και ο δημοκρατικός διάλογος.
- ☒ *Η βιωματική και ανακαλυπτική μάθηση*, μέσα από δράσεις, καλλιτεχνικές δραστηριότητες και παιχνίδια που προϋποθέτουν την ενεργή και συμμετοχική εμπλοκή των μαθητών, τη διεξαγωγή έρευνας, τη χρήση πρωτογενών πηγών, συλλογή δεδομένων κ.λπ.
- ☒ *Η διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων*, καθώς κάθε θέμα προς μελέτη προσεγγίζεται ολόπλευρα και σφαιρικά.
- ☒ *Ο αναστοχασμός και οι μεταγνωστικές δεξιότητες*, καθώς η κατάκτηση της μάθησης αποτελεί μια σπειροειδή διαδικασία, η οποία προϋποθέτει τη συνειδητή αναθεώρηση μιας εμπειρίας και την κριτική αποτίμηση της σε πνευματικό και ψυχικό επίπεδο.

Για τους/τις μαθητές/-τριες που εμπλέκονται αυτοβούλως στη μαθησιακή διαδικασία το στάδιο του αναστοχασμού αποτελεί το εφαλτήριο για να κατανοήσουν έννοιες, να διαμορφώσουν αντιλήψεις, να τους δημιουργηθούν νέες απορίες και ερωτήματα που θα τους ανοίξουν νέα μονοπάτια γνώσης.

A Πώς θα μπορούσατε να διαμορφώσετε το μάθημά σας για να ενισχύσετε τη βιωματική, διαθεματική, συνεργατική μάθηση; Διαλέξτε ένα μάθημα και επεξεργαστείτε τα ακόλουθα ερωτήματα:

Τι αλλαγές θα ήθελα να κάνω στο μάθημά μου, ώστε να συμμετέχουν περισσότερο και πιο ενεργά οι μαθητές;

.....
.....
.....
.....

Τι υλικό θα μπορούσα να σχεδιάσω; Υπάρχουν γύρω μου συνάδελφοι που υλοποιούν βιωματικά προγράμματα και που θα μπορούσαν να βοηθήσουν;

.....
.....
.....
.....
.....

Τι είδους συνεργασίες μπορώ να οικοδομήσω μεταξύ των μαθητών;

.....
.....
.....
.....
.....

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο στοχαστικός εκπαιδευτικός, χρειάζεται να δραστηριοποιηθεί και προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης αποτελεσματικών σχέσεων εμπιστοσύνης και επικοινωνίας με τους γονείς και κηδεμόνες των μαθητών του. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, μπορεί να αξιοποιήσει τα χαρακτηριστικά του ως διευκολυντή παιδαγωγού και να εφαρμόσει προσωποκεντρικά σχέδια δράσης, όπως αυτά του αυτοπροσδιορισμού του (σε σχέση με το τι επιδιώκει, πώς θα το πετύχει και για ποιες συγκεκριμένες ανάγκες των μαθητών του θα ενεργήσει με τη σύμφωνη γνώμη και συνεργασία των γονέων τους), της αυτοπαρατήρησης, που εμπεριέχει τον αναστοχασμό και την αυτοκριτική και, τέλος, της διαρκούς αυτοβελτίωσης του όσον αφορά στα εργαλεία διαλεκτικής επικοινωνίας που θα χρησιμοποιήσει και τις τεχνικές που θα εφαρμόσει.

 Ο Carl Rogers, με την *προσωποκεντρική θεωρία* του, εισάγει την έννοια της *διευκόλυνσης* της μάθησης, η οποία, αντίθετα από τη δασκαλοκεντρική διδασκαλία, επικεντρώνεται στη στήριξη του μαθητεύομένου για να αναπτύξει το δυναμικό του που είναι λανθάνον ή ανεσταλμένο από τους περιορισμούς και την κυρίαρχη κουλτούρα στην οποία ζει. Για τον λόγο αυτό, δίνει έμφαση στις ποιοτικές διεργασίες που αναπτύσσονται κατά την αλληλεπίδραση του *εκπαιδευτικού* με τον εκπαιδευόμενο, ώστε να *ενθαρρυνθεί – ενδυναμωθεί – εμψυχωθεί* ο δεύτερος να αποκτήσει πλήρη εικόνα των δυνατοτήτων και των στόχων του. Προσδιορίζει δε, τρεις κυρίαρχες στάσεις – ιδιότητες, που αρχικά εντοπίζονταν στην ψυχοθεραπεία αλλά τώρα χάρη στον Rogers βρίσκουν εφαρμογή και στην εκπαιδευτική πράξη. Πρόκειται για τη *γνησιότητα*, την άνευ όρων *αποδοχή* και την *ενσυναίσθηματική κατανόηση* προς τον εκπαιδευόμενο (Κοσμόπουλος & Μουλαδούδης, 2003· Nokdee, 2007· Παληός & Τσαμουρά, 2005, σελ.61-66).

Όσον αφορά τον εκπαιδευτικό ως εμψυχωτή, για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο του, ας ορίσουμε πρώτα την έννοια της εμψύχωσης:

Εμφύχωση είναι η ανάπτυξη της δημιουργικής έκφρασης και των δεξιοτήτων μέσα από σχέσεις που βασίζονται στη συνεργατικότητα, την πρωτοβουλία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Εμφύχωση είναι ακόμη η κινητοποίηση μιας ομάδας προς την κατεύθυνση ενός στόχου, η προσέγγιση του οποίου σηματοδοτεί την ενεργητική παρουσία της ομάδας στην κοινωνία (Κόκκος 2003, σελ. 212).

Η χρήση ποικίλων δραστηριοτήτων (γνωριμίας, εμπιστοσύνης, επικοινωνίας, ομαδικότητας, συνεργασίας κ.ά.) αποτελεί το κύριο εργαλείο του εκπαιδευτικού-εμπυχωτή. Ο ίδιος ο εκπαιδευτικός, λοιπόν, ως δρων υποκείμενο, καλείται να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις δόμησης μιας σχολικής κουλτούρας που να στοχεύει στη συμπερίληψη, τη συνδιαμόρφωση, την ανάπτυξη γόνιμου διαλόγου και, επομένως, κριτικής σκέψης, φαντασίας, συναισθήματος, ενσυνειδητότητας, ή αλλιώς, να διευκολύνει ως προς τη διαμόρφωση των βασικών χαρακτηριστικών που διαπλάθουν ενεργούς πολίτες ως κύτταρα μιας μελλοντικής αυτόνομης δημοκρατικής κοινωνίας.

Στο πρόγραμμα της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ ο εκπαιδευτικός νοείται ως διευκολυντής της μάθησης, εμπυχωτής της ομάδας των μαθητών του, σύμβουλος και πρόσωπο εμπιστοσύνης και, πάνω απ' όλα, στοχαστικός παιδαγωγός και ερευνητής.

B' ΦΑΣΗ

B.1 Ανατροφοδότηση και ανασχεδιασμός της δράσης

ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Προτείνεται οι μαθητές να ερωτηθούν και εκείνοι *γραφτώς* για τη δημοκρατική λειτουργία της τάξης. Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Θεωρείτε ότι λαμβάνετε μέρος στις αποφάσεις της τάξης;
- Πιστεύετε ότι είστε ενεργό μέλος της ομάδας της τάξης;
- Νιώθετε ότι το μάθημα ανταποκρίνεται στις ενδεχόμενες δυσκολίες σας;

Ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν και η αξιοποίηση του **“Βαρόμετρου της Δημοκρατίας”**¹², του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, με επιλογή ίσως κάποιων συγκεκριμένων ερωτήσεων: Πρόκειται για ένα εργαλείο χρήσιμο τόσο για ανατροφοδότηση όσο και για σχεδιασμό δράσεων και επιλογή στοχευμένων δραστηριοτήτων, ανάλογα με τις απαντήσεις των μαθητών.

A

Τι απάντησαν οι μαθητές στις ερωτήσεις;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

A

Τι αλλαγές βλέπω στους μαθητές της τάξης;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

¹² <http://www.iep.edu.gr/el/thematiki-evdomada-category/656-varometro>

Ποιες στιγμές με γέμισαν ελπίδα και ικανοποίηση;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Τι θεωρώ ότι έχει σταθεί εμπόδιο στην προσπάθειά μου και τι μπορώ να κάνω για αυτό;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Τι ανατροφοδότηση παίρνω από τους μαθητές;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Τι χρειάζεται να επανασχεδιάσω;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

B.2 Βαθαίνοντας τη Δημοκρατία στην τάξη

Συνεχίζοντας την εφαρμογή των παραπάνω τεχνικών, η δημοκρατική τάξη / σχολείο εισάγει τεχνικές, προγράμματα κ.λπ. όπως περιγράφονται παρακάτω στο Κεφάλαιο Γ'.

Τι σημαίνει «**Δημοκρατική Παιδεία**» και τι είναι αυτό που κάνει ένα Σχολείο πραγματικά Δημοκρατικό; Στην καρδιά της Δημοκρατικής Παιδείας βρίσκεται:

- Η εμπιστοσύνη στον αναπτυσσόμενο άνθρωπο και στην ικανότητά του να συνέρχεται σε κοινότητες και να συναποφασίζει μέσα από συλλογικές διαδικασίες.
- Η ουσιαστική ισότητα μεταξύ ανθρώπων όλων των ηλικιών, πέρα από διαχωριστικές γραμμές, σε δικαιώματα και ευκαιρίες.
- Η ανάδειξη της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του κάθε ατόμου στο πλαίσιο του αναφαίρετου δικαιώματός του στην προσωπική ελευθερία, όπως δηλώνεται στο άρθρο 5 του Ελληνικού Συντάγματος.

Όσον αφορά στο τι καθιστά ένα σχολείο πραγματικά δημοκρατικό, μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι η διαλεκτική αναζήτηση και συνδιαμόρφωση μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων στη σχολική κοινότητα, μαθητών και εκπαιδευτικών, των δημοκρατικών δομών της, όπως το να διοικείται από τη συνέλευση του σχολείου, στην οποία οι μαθητές συμμετέχουν συναποφασίζοντας με τους εκπαιδευτικούς τους για θέματα που αφορούν στη σχολική κοινότητα και τη μαθησιακή διαδικασία. Μια δεύτερη απάντηση θα μπορούσε να εστιαστεί στη δυνατότητα των σχολείων να αντιμετωπίζουν όποιο πρόβλημα ή δυσλειτουργία προκύπτει, με γόνιμο και συμμετοχικό τρόπο: ουσιαστικά οι συμμετοχικές δομές επιτρέπουν τη διαρκή ανανέωση του σχολείου ως ζωντανού οργανισμού που κάθε μέρα επανασχεδιάζεται και προσαρμόζεται, ώστε να ικανοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις ανάγκες της κοινότητας. Το διακύβευμα, λοιπόν, εντοπίζεται στην αναδιαμόρφωση των σταθερών δομών της σχολικής κοινότητας, ώστε να διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για τη δημοκρατική μεταστροφή του παιδαγωγικού έργου και της λειτουργίας του σχολείου, μέσα από τη διαλεκτική σχέση μαθητών/-τριών και εκπαιδευτικών.

Συμπερασματικά, ως «**δημοκρατικό σχολείο**» θα ορίζαμε εκείνο που θεωρεί μαθητές και εκπαιδευτικούς μια ομάδα αποτελούμενη από ισότιμα μέλη με υψηλά ανεπτυγμένη την αίσθηση του «ανήκειν», της συνευθύνης και της συνεργασίας.

Τα επόμενα ερωτήματα που τίθενται είναι: Πόσο κοντά σε αυτή την αναζήτηση είμαστε στην Ελλάδα; Έχει θέση η «**Δημοκρατική Εκπαίδευση**» στον σύγχρονο κοινωνικό σχηματισμό της χώρας μας; Όπως καταδεικνύουν έρευνες, φορείς, εκπαιδευτικοί, γονείς και φυσικά μαθητές, οραματίζονται ένα νέο σχολείο δημοκρατικό, συμμετοχικό και αντιαυταρχικό.

Σε πολιτικό επίπεδο, το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, απαντώντας στην έκθεση σχετικά με την κατάσταση της πολιτεότητας και της εκπαίδευσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη (2016 Report on the State of Citizenship and Human Rights Education in Europe), απάντησε στην 4η ερώτηση του ερωτηματολογίου ότι «τα εκπαιδευτικά

υλικά είναι κυρίως γνωστικά προσανατολισμένα, οι διδακτικές πρακτικές μπορεί μερικές φορές να είναι παραδοσιακές, ενώ χρειάζονται πιο καινοτόμες και δημιουργικές προσεγγίσεις»¹³.

Εφόσον, σύμφωνα με το Υπουργείο, η σημαντικότερη ασυνέπεια στην **Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Πολιτειότητα** και την **Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα** (Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education) υπάρχει μεταξύ του διδακτικού υλικού και των διδακτικών πρακτικών, προκύπτει η ανάγκη μιας καινοτόμου εκπαιδευτικής δράσης, που θα φέρει αλλαγές στην παιδαγωγική και λειτουργική δομή της τάξης, στον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται οι μαθητές/-τριες τόσο μεταξύ τους όσο και με την υπόλοιπη σχολική κοινότητα, με στόχο να διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις διερεύνησης, εξέλιξης και εφαρμογής των δημοκρατικών διαδικασιών ως σχολικό βίωμα. Αυτά ακριβώς τα κριτήρια πληροί η **«Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση»** (στο εξής **«ΣΥΜΠΡΑΞΗ»**), καθώς τολμά το πέρασμα από τη γνώση περί δημοκρατίας στη *δημιουργία δημοκρατικής ζωής*.

¹³ <http://www.coe.int/en/web/edc/greece>

B.3 Δεξιότητες για τη Δημοκρατική Κουλτούρα

9 Σε ανάλογο κλίμα κινείται και το πλαίσιο που θέτουν οι Ικανότητες για τη Δημοκρατική Κουλτούρα (Competences for Democratic Culture, CDC) του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁴, πρόγραμμα το οποίο έχει σχεδιαστεί για να εφαρμοστεί σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης σε όλη την Ευρώπη, καθώς και σε εθνικά προγράμματα σπουδών. Το CDC βασίζεται στην πεποίθηση ότι η Δημοκρατία ως στάση του ενεργού πολίτη, πρέπει να αποτελεί ένα βασικό σκοπό της Εκπαίδευσης. Επομένως, πέραν της προετοιμασίας των μαθητών για τον επαγγελματικό στίβο, εξίσου σημαντική είναι η καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη και η προσωπική ανάπτυξη. Οι βασικοί δείκτες ανάπτυξης των δεξιοτήτων δημοκρατικής κουλτούρας καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα:

Πηγή: <https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/viewpoints/experts/democratic-school-culture-tr.htm>

¹⁴ <https://www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture> και <https://www.living-democracy.com/el/principals/leadership/competences-for-a-democratic-culture/competences-for-democratic-culture-cdc-a-development-perspective-for-school-and-society/>

Η ΣΥΜΠΡΑΞΗ περιλαμβάνει και προωθεί τις παραπάνω δεξιότητες και γι' αυτόν τον λόγο χαράζει έναν νέο δρόμο στο εκπαιδευτικό τοπίο, ο οποίος θα μπορούσε να οδηγήσει στην πραγμάτωση των προσδοκιών ενός μεγάλου μέρους της εκπαιδευτικής κοινότητας της χώρας, που αναζητούν μια εκπαίδευση βασισμένη στην **ελευθερία**, την **ισοτιμία** και τη **δημοκρατία**.

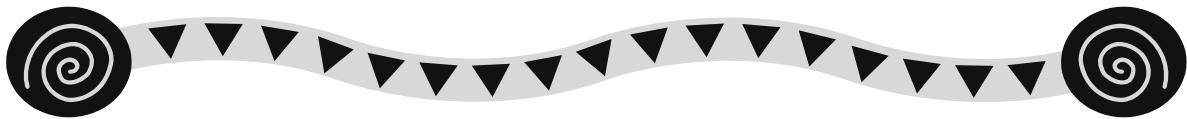
Γ' ΦΑΣΗ

Γ.1 Συνολική αποτίμηση του έργου

Αναστοχασμός και διάχυση εμπειριών και πρακτικών

Στο τέλος της δράσης συντίθεται τελική έκθεση από τον/την εκπαιδευτικό και πραγματοποιείται παρουσίαση στο ευρύ κοινό. Ιδιαίτερα σημαντικός στην τελευταία φάση είναι ο **αναστοχασμός** της διαδικασίας, κατά τον οποίο προκύπτουν δεδομένα για τον τρόπο με τον οποίο εργάστηκε η σχολική τάξη / σχολείο. Τα δεδομένα αυτά θα αποτελέσουν τα συμπεράσματα για την επίτευξη ή όχι της δημοκρατικής εκπαίδευσης, τα οποία θα συμπεριληφθούν στην τελική έκθεση. Η έκθεση αυτή της κάθε τάξης/σχολείου θα είναι προϊόν συνεργασίας όλων των μελών της. Εάν έχει πραγματοποιηθεί συνεργασία με ευρωπαϊκό δημοκρατικό σχολείο, θα συμπεριληφθούν τα αποτελέσματα στην έκθεση. Για την τελική αξιολόγηση μπορούν να αξιοποιηθούν ερωτήματα από το Βαρόμετρο της Δημοκρατίας (βλ. παραπάνω).

Τελικές αναφορές, κατ' επιλογήν, θα αξιοποιηθούν από τις ομάδες EUDEC και EUDEC Greece και θα δημοσιευτούν σε επιστημονικά περιοδικά ή θα κληθούν εκπαιδευτικοί της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ να παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους σε συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικές συναντήσεις κ.λπ.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Τονίζεται ότι καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ και σε περίπτωση δημοσίευσης, διαφυλάσσεται η ανωνυμία των μαθητών/-τριών και προστατεύεται το πρόσωπό τους (σύμφωνα και με τους Κανόνες Προστασίας Δεδομένων του GDPR). Θα αναφέρονται μόνο, εφόσον το επιθυμούν, τα ονόματα των εκπαιδευτικών και τα ονόματα των σχολείων.

Σε περίπτωση δημοσίευσης τελικών εκθέσεων της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ σε ΜΜΕ και διαδίκτυο, συνέδρια και επιστημονικά περιοδικά, μπορεί να δημοσιοποιηθεί μόνο το έργο των μαθητών/-τριών (π.χ. ζωγραφιές χωρίς όνομα).

Τονίζεται ότι το σύνολο της ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ είναι σύννομο και προωθητικό για τη ελληνική δημόσια εκπαίδευση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Ξενόγλωσσες

- Berman, S. (1990). Educating for Social Responsibility, *Educational Leadership*, 48937, 5-80.
- Dewey, J. (1997). *How We Think*. New York: Dover Publications, Inc.
- Hasan, R., Drolet, M. & Paquin, M. (2003). Les conduites violentes chez les enfants de 3 a 6 ans: Comprendre pour mieux intervenir, στο Γουργιώτου, Ε. (2008), Διαχείριση προβλημάτων επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο. Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ-Αξιολόγηση και Διοίκηση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, 356-365. Πάτρα.
- Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Merriam, S. B., & Caffarella, R. S. (1999). *Learning in Adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1990). *Fostering Critical Reflection in Adulthood. A Guide to Transformative and Emancipatory Learning*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Mullins, S.L. (1990). Social Studies for the 21st Century: Recommendations of the National Commission on Social Studies in the Schools. ERIC Digest. Bloomington in: *ERIC Clearinghouse for social Studies/Social Science Education*(ED 329484).
- Nokdee, S. (2007). *Self Directed Learning among Thai Nurses in Clinical Practice*. PhD Thesis. Melbourne: Victoria University. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://vuir.vu.edu.au/1407/1/Nokdee.pdf> (16/2/2012)
- Tight, M. (1996). *Key Concepts in Adult Education and Training*. New York: Routledge
- Thornberg, R. & Elvstrand, H. (2012). Children's experiences of democracy, participation, and trust in school, *International Journal of Educational Research*, 53, 44–54
- Sole, M.-G. & Freits, M.-L., (2005). Cooperative learning and citizenship education in the primary school. In Ros, A. (Ed.), *Teaching Citizenship. Proceedings of 17 the Seventh Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network*. London: CiCe, 177-184.
- Szymanski-Sunal, C. (1991). The influence of the home on social studies. In Shaver, J. (Ed.) *Handbook Research on Social Studies Teaching and Learning . A Project of the National Council for the Social Studies*. New York: Macmillan, 290-299.

Ελληνόγλωσσες

- Αρχοντάκη, Ζ., Φιλίππου Δ. (2003). *205 Βιωματικές Ασκήσεις για Εμφύχωση Ομάδων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γκλιάνου Ν. & Γουργιώτου, Ε. (2006). «Οι αναπαραστάσεις των νηπιαγωγών για τον ενεργό και υπεύθυνο πολίτη ως σημαντικός παράγοντας για την εφαρμογή του ΔΕΠΠΣ στο νηπιαγωγείο» στον Τόμο Α', 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος- Πρακτικά. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γουργιώτου, Ε. (2008). Διαχείριση προβλημάτων επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο. Στο Γεωργιογιάννης, Παντελής (επιμ.), Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ-Αξιολόγηση και Διοίκηση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, 356-365. Πάτρα.
- Gordon, T. (2011). *Τα μυστικά του αποτελεσματικού δασκάλου* (μτφρ. Ζ. Ρηγοπούλου). Αθήνα: Ερευνητές.
- Καλογιαννάκη-Χουρδάκη, Π. (1993). *Έλληνες μαθητές του Δημοτικού Σχολείου και Πολιτική Κοινωνικοποίηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κιρκιγιάννη, Φ. Π. (2009). *Η Ενσυναίσθηση στην Ψυχοθεραπεία και την Συμβουλευτική*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: www.taekpaideutika.gr/ekp_89-90/pdf/09.pdf (18/6/2012) .
- Κοσμόπουλος, Α., Μουλαδούδης, Γ. (2003). *Ο Carl Rogers & η Προσωποκεντρική του Θεωρία για την Ψυχοθεραπεία και την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Λουτριανάκη, Ε. (2021). *Ο Δάσκαλος ως Εμψυχωτής*. Αθήνα: Urbility.
- Μπαλιάς, Σ. (2002). Η (Προσχολική) Εκπαίδευση και η διαμόρφωση μιας δημοκρατικής ηθικής. Στο Κούρτη Ε., (επιμ.) *Η έρευνα στην προσχολική Εκπαίδευση Τόμος Γ΄. Ποιότητα, Προβλήματα και οργάνωση της Προσχολικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Τυπωθητώ- Γ. Δαρδάνος, 199-206.
- Μπουραντάς, (2002). MANATZMENT. Αθήνα: Εκδόσεις Μπένου.
- Παληός, Ζ., Τσαμουρά, Α. (2005). Θεωρίες Μάθησης και Μάθησης Ενηλίκων. Στο: *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών. Εκπαιδευτικό Υλικό για τους Εκπαιδευτές Θεωρητικής Κατάρτισης* (τόμ.1, κεφ.2, σελ. 59-84). Αθήνα: ΕΚΕΠΙΣ.
- Παπαναούμ-Τζίκα, Ζ. (1989). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση και Σχολείο. Κριτική Θεώρηση και Εμπειρική Έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Ρουμπάνη, Ν., (2007). ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ. ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ ΝΕΩΝ ΚΙ ΕΝΗΛΙΚΩΝ. Διαθέσιμο στο: www.Humanrights-edu-cy.org
- Τζόλου, Σ. (2014). *Η συμβολή της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση των πολιτών και η συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνία*. Διπλωματική Εργασία. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Ευρωπαϊκές Πολιτικές Νεολαίας. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Χρήσιμοι Σύνδεσμοι με θεωρία και υλικό:

- <https://www.living-democracy.com/el/textbooks/>
- <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture>
- <https://www.demopaideia.gr/>
- <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.3102/0034654319862493>
- <http://essentialschools.org/horace-issues/what-a-democratic-education-looks-like/>
- <https://eudec.gr/>
- <https://paizontas.gr/>
- <https://ddp.gr/>
- <https://rainbowschool.gr/>
- <https://inart12.org/index.php/el/>
- <https://rhetoricedu.com/>
- <https://theatroedu.gr/>
- <https://www.antigone.gr/>
- <https://ataxiaschool.com/>
- <https://www.learnchange.eu/>
- <https://www.idenetwork.org/index.php>
- <https://www.living-democracy.gr/>
- <https://rm.coe.int/1680487828>
- https://www.demopaideia.gr/wp-content/uploads/2016/01/councileurope_compasito_gr272-279.pdf
- <http://prosvasimo.iep.edu.gr/el/symvasi-ohē>
- <https://skasiarxeio.wordpress.com/>

Ταινίες και βίντεο:

- SUMMERHILL Film https://www.youtube.com/watch?v=DGD_GRFg6y8
- Εισήγηση: Μάριος-Κουκουνάρας-Λιάγκης “Εκπαίδευση εκπαιδευτικών και δημοκρατική παιδεία” <https://www.youtube.com/watch?v=30Xlec6W9kl>